

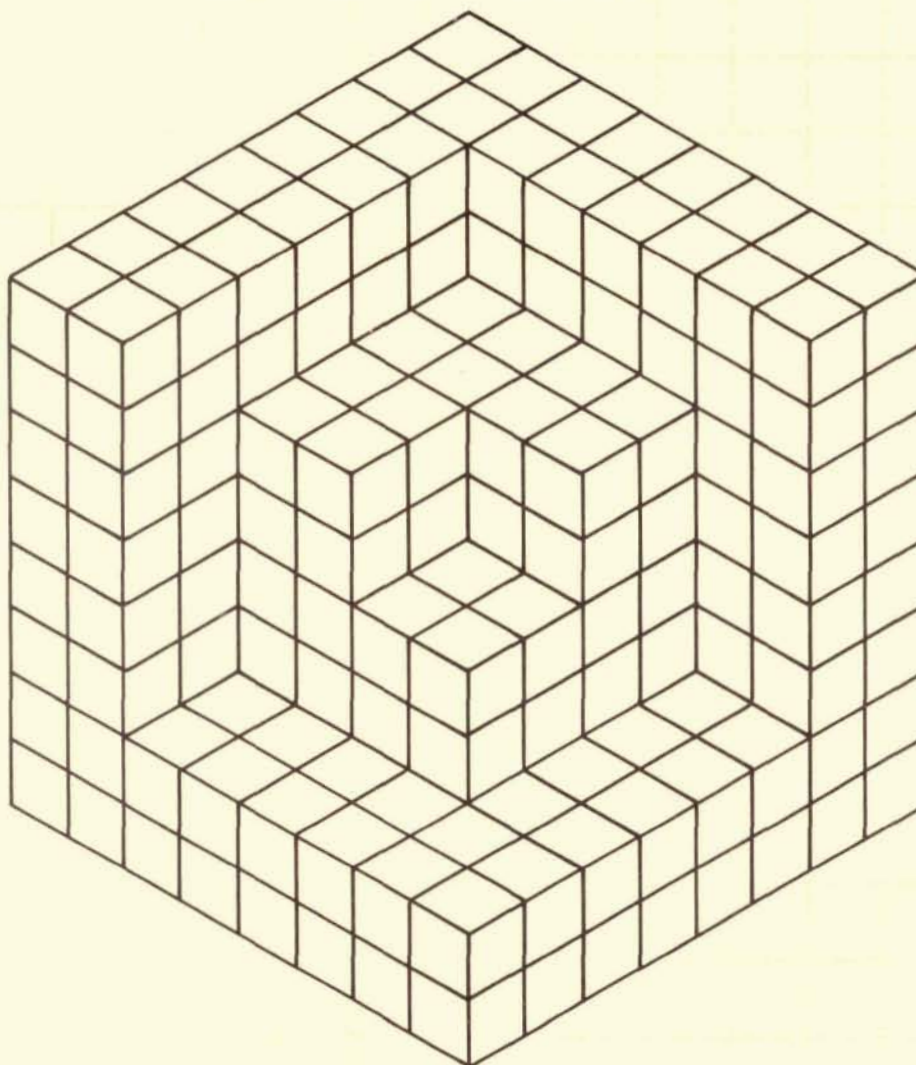
Directie Coördinatie Bouwbeleid

gebouwde omgeving

en

criminaliteit

DEEL I OPZET EN UITKOMSTEN VAN HET VELDONDERZOEK

86/12

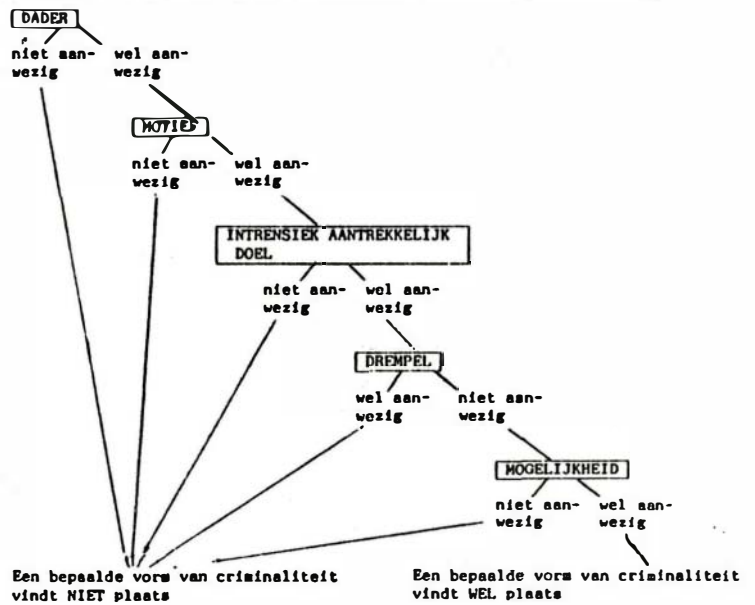

ministerie van volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieubeheer

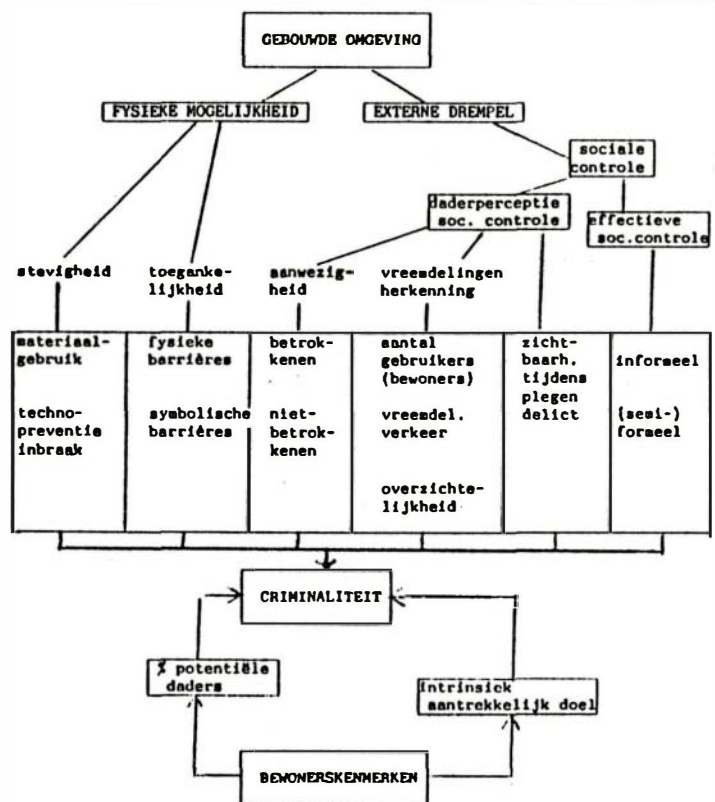
Errata bij deel 1

Op de pagina's 5 en 74 dient het hiernaast getoonde schema te staan:

SCHEMA 1 VOORWAARDEN VOOR HET PLAATSVINDEN VAN CRIMINALITEIT

Op pagina 30 dient het volgende schema te staan:

BUREAU CRIMINALITEITS
PREVENTIE ■

gebouwde omgeving
en
criminaliteit

DEEL I

OPZET EN UITKOMSTEN
VAN HET VELDONDERZOEK

P.M. de Savornin Lohman
A.G. van Dijk
P. van Soomeren

m.m.v.:
W. Hartholt
H.J. Korthals Altes
J. de Weert

augustus 1986

INHOUDSOPGAVE

DEEL I

1	INLEIDING	1 - 2
2	DE THEORETISCHE ACHTERGROND VAN HET ONDERZOEK	3 - 13
2.1	Probleemstelling	3
2.2	Het brede theoretische kader	5
2.3	Drempel en mogelijkheid	8
2.3.1	Drempel: sociale controle	8
2.3.2	Mogelijkheid: toegankelijkheid en stevigheid	11
2.4	Samenvatting	13
3	DE OPZET VAN HET VELDONDERZOEK	13 - 38
3.1	Onderzoekseenheden en methode van onderzoek	13
3.2	De selectiecriteria	15
3.2.1	Bouwtype	15
3.2.2	Matching van variabelen	15
3.2.3	Bouwkundige verschillen	16
3.2.4	Criminaliteit	17
3.3	De selectie in de praktijk	18
3.4	Operationalisaties	20
3.4.1	Operationalisatie van de onafhankelijke variabelen	20
3.4.2	Kanttekeningen bij de operationalisatie van de onafhankelijke variabelen	26
3.4.3	Operationalisatie van de afhankelijke variabelen	28
3.4.4	Kanttekeningen bij de operationalisatie van de afhankelijke variabelen	28
3.4.5	Samenvatting operationalisaties	30
3.5	De gegevensverzameling	31
3.5.1	Verzameling van delictgegevens	31
3.5.2	De slachtofferenquête	32
3.5.3	Politiegegevens	34
3.5.4	De opbrengst van de slachtofferenquête	36
3.5.6	Verzameling van gegevens over complexkenmerken en beheer	37

4	HET ONDERZOEK	39 - 46
4.1	De selectie van de complexen	39
4.2	Verdere organisatie en uitvoering	43
4.3	Hoe zouden wij het achteraf gezien aangepakt hebben?	44
4.4	De relatie tussen veld- en literatuuronderzoek	46
5	TOEGANKELIJKHEID	47 - 70
5.1	Macroniveau: de ligging van de complexen in de wijk/stad	49
5.1.1	De "schiltheorie"	49
5.1.2	De effecten van publieksaantrekkende voorzieningen	50
5.1.3	Het keuzeproces van de inbreker	52
5.1.4	Ligging van woningen t.o.v. de openbare weg/openbaar groen	54
5.1.5	Algemene conclusies	55
5.2	Mesoniveau: toegankelijkheid van gebouwen en woningen	56
5.2.1	Gebouwafsluiting en inbraak	56
5.2.2	Risicoloze aanloop- en vluchtroutes	57
5.2.3	Algemene conclusies	58
6	SOCIALE CONTROLE	59 - 70
6.1	De aanwezigheid van "mensen"	60
6.1.1	De aanwezigheid van bewoners	60
6.1.2	De aanwezigheid van niet-bewoners	62
6.1.3	Conclusies	63
6.2	De fysieke mogelijkheden tot vreemdelingen herkenning	64
6.3	Zichtbaarheid	66
6.3.1	Zicht vanaf de openbare weg	66
6.3.2	Zicht vanuit woningen	67
6.3.3	Verlichting en visuele obstakels	68
6.3.4	Conclusies	69
7	TECHNOPREVENTIE	71 - 72
7.1	Inleiding	71
7.2	Conclusies	71
8	DISCUSSIE	73 - 77

1 INLEIDING

In de loop van 1985 is door Bureau Criminaliteits Preventie in opdracht van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne (Directie Coördinatie Bouwbeleid) een onderzoek uitgevoerd naar de relatie tussen gebouwde omgeving en criminaliteit.

Meer specifiek ging het om de vraag welke via ontwerp, beheer en bestemming van gebouwen en terreinen manipuleerbare factoren van invloed zijn op de aard en ontwikkeling van bepaalde vormen van criminaliteit in de concrete gebouwde (woon)omgeving.

Het onderzoek bestond uit twee delen:

- een literatuuronderzoek waarbij de relevante literatuur uit binnen- en buitenland geïnventariseerd werd. Van dit eerste deel van het onderzoek wordt in andere publicaties -thans (juni 1986) nog in voorbereiding- verslag gedaan.
- een veldonderzoek in vijf Nederlandse gemeenten. Naast een inventarisatie van gebouwde omgevingsfactoren die de aard en ontwikkeling van criminaliteit beïnvloeden, beoogt het veldonderzoek tevens een aantal in het buitenland ontwikkelde ideeën en empirische bevindingen (die in het literatuuronderzoek uitgebreid besproken zijn) te toetsen aan de Nederlandse situatie.

Het onderzoek werd vanwege de opdrachtgever begeleid door een begeleidingscommissie waarin de volgende personen zitting hadden.

- . Drs. G.A.C. Segond van Blanchet
(Directoraat Generaal voor de Volkshuisvesting);
- . Ir. W. Trabsy
(Directie Coördinatie Bouwbeleid)
- . Dr. J. Junger-Tas
(Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie);
- . Drs. G. Korterink
(Vereniging Nederlandse Gemeenten)
- . Mw. R. Vorrink
(Dienst Ruimtelijke Ordening Gemeente Amsterdam).

Het onderzoek werd in een vijftal gemeenten verspreid over Nederland uitgevoerd. Een groot aantal instanties en personen is direct of indirect betrokken geweest bij de verzameling en interpretatie van de onderzoeksgegevens.

Vele mensen hebben geheel belangeloos hun deskundigheid en -vaak kostbare- tijd ter beschikking gesteld van de onderzoekers.

Onze dankbaarheid gaat met name uit naar de medewerkers van de betrokken woningbouwverenigingen, die urenlange interviews moesten doorstaan en ons vlot van allerlei informatie betreffende de onderzoeks complexen voorzagen; de wijkagenten en ambtenaren Voorkoming Misdrijven, die in een aantal gevallen dagenlang aangiftes hebben zitten napluizen; de huurderscomité's en andere betrokken bewoners die ons te woord stonden; de architecten van het Amsterdamse complex en de medewerkers van de diverse gemeenten, die ons gegevens over de bewoners leverden.

Tenslotte:

Dit onderzoeksverslag valt uiteen in drie delen.

In het eerste deel worden de opzet en uitkomsten van het veldonderzoek samengevat. Eerst komt de theoretische achtergrond van het onderzoek aan de orde (hoofdstuk 2), vervolgens de opzet en uitvoering van het onderzoek (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 worden de opzet en organisatie van het onderzoek kort geëvalueerd.

In de hoofdstukken 5 tot en met 7 worden de resultaten van het veldonderzoek samengevat aan de hand van een drietal preventiestrategieën. Dat zijn achterenvolgens:

- . "toegankelijkheid" (hoofdstuk 5),
- . "sociale controle" (hoofdstuk 6) en
- . "technopreventie" (hoofdstuk 7).

In het achtste en laatste hoofdstuk worden enkele generale conclusies getrokken: het theoretische model dat het uitgangspunt van het onderzoek vormde wordt geëvalueerd en nader gepreciseerd aan de hand van de resultaten van het onderzoek. Ten slotte worden enkele aanbevelingen gedaan, met name over de wijze waarop men een criminoliteitsanalyse in een concrete gebouwde omgeving aan moet pakken.

Het tweede deel is gereserveerd voor het casuïstieke deel van het veldonderzoek: in dit deel worden de onderzochte 'cases', zes in getal, stuk voor stuk beschreven. In het concluderende gedeelte van deel I wordt regelmatig verwezen naar de case-beschrijvingen in deel II.

Het derde deel tenslotte, bevat de bijlagen bij het onderzoek, waaronder de uitkomsten van een onderzoek onder bewoners van de onderzoeks-complexen naar hun ervaringen met criminaliteit in de woonomgeving.

2 DE THEORETISCHE ACHTERGROND VAN HET ONDERZOEK

2.1 Probleemstelling

De probleemstelling van het onderzoek luidt:

Welke -via ontwerp, beheer en bestemming van gebouwen en terreinen manipuleerbare- factoren in een bepaalde gebouwde omgeving zijn van invloed op de aard en ontwikkeling van bepaalde vormen van criminaliteit in de desbetreffende gebouwde omgeving?

Een korte toelichting van enkele begrippen uit deze probleemstelling:

Onder "bepaalde vormen van criminaliteit" verstaan we:

- Vandalisme, dwz. het delict vernieling aan gebouwen (inclusief brandstichting met als achtergrond baldadigheid) en beschadiging/vernieling van privé-eigendom van bewoners (fietsen, auto's e.d.);
- Inbraak in woningen en bergingen (box/schuur/garage);
- Geweldpleging: mishandeling en bedreiging (geen beroving);
- Sexueel geweld: exhibitionisme, aanranding en verkrachting.

Bij het bovenstaande lijstje delicten plaatsen we drie kanttekeningen:

1. We richten ons op de werkelijk plaatsvindende criminaliteit. Dus niet op angst-, onrust-, of onveiligheidsgevoelens die (misschien) ten gevolge van criminaliteit ontstaan.
2. Voor al deze delicten geldt dat we alleen geïnteresseerd zijn in gebeurtenissen die zich hebben afgespeeld op (semi-)openbare plaatsen (zie de afbakening van het begrip gebouwde omgeving). Een mishandeling in een privé woning, of op een privé terrein valt buiten het aandachtsveld van dit onderzoek.
3. De nadruk zal liggen op vandalisme en inbraak. Aan geweldpleging en sexueel geweld zal minder aandacht worden besteed. De gekozen onderzoeksopzet (zie hoofdstuk 3) leent zich niet zo goed voor een analyse van ruimtelijke aspecten van (sexueel) geweld.

Ook het begrip "gebouwde omgeving" behoeft enige toelichting. De gebouwde omgeving kan op diverse manieren worden ingedeeld, bijvoorbeeld naar functie (wonen, werken, vervoer, recreatie), naar mate van openbaarheid (privé, semi-openbaar, openbaar) en naar schaalniveau (macro, meso en micro niveau).

Ten aanzien van deze indelingcriteria zijn de volgende keuzes gemaakt:

1. Functies:

We richten ons in de eerste plaats op gebouwen met een woonfunctie. In één onderzoekscomplex nemen we wel gebouwen met een utiliteitsfunctie mee (winkels, scholen).

2. Openbaarheid:

We beperken ons tot plekken met een (semi-)openbare functie. De private sfeer (de woning die achter de voordeur ligt, het kantoor dat zich achter de receptie uitstrekt) valt buiten dit onderzoek valt.

3. Schaalniveau:

Men kan de volgende schaalniveau's onderscheiden:

- Micro omgeving: een aaneengesloten gebouw of bouwblok inclusief de eventueel aanpalende en bij dat gebouw behorende boxen, garages, aanplant, troitours, e.d.. Binnen de micro omgeving zijn voor ons alleen interessant:
 - . de (semi-)openbare ruimten zoals bijvoorbeeld hal, trappen, liften, galerijen
 - . de vanuit deze (semi-)openbare ruimten direct bereikbare delen van het gebouw zoals bijvoorbeeld voordeur, ramen, muren e.d.
- Meso omgeving: een samenhangend aantal gebouwen of bouwblokken inclusief de tussengelegen openbare ruimten. Hierbij wordt men "samenhangend" bedoeld dat er sprake is van eenzelfde bouwwijze (bouwtijd) en architectuur.
- Macro omgeving: een groter bebouwd gebied bestaande uit tenminste twee meso omgevingen. Het betreft hier bijvoorbeeld een plangebied, buurt of wijk.

Het onderzoek richt zich wat de inventarisatie van criminaliteitsgegevens betreft op het micro- en meso-niveau (dwz. criminaliteit in/rond een aantal woongebouwen). Bij de verklaring van deze criminaliteit op micro- en mesoniveau zal echter ook het macro-niveau (wijkenmerken) betrokken moeten worden.

2.2 Het brede theoretische kader

In deze paragraaf schetsen we kort het criminologische theoretische kader waarbinnen het onderzoek zich afspeelt.

Binnen dit meeromvattende theoretische kader zullen we straks enkele onderdelen afbakenen die bij het onderzoek van belang zijn. Zo blijven we toch in staat om rekening te houden met het grotere geheel.

Als we spreken over de preventie van criminaliteit (volgens onze -beperkte!- definitie) gaan we uit van het analyse model in schema 1. In dit schema zijn vijf voorwaarden gegeven waaraan voldaan moet zijn, wil criminaliteit ook inderdaad plaatsvinden.

SCHEMA 1 VOORWAARDEN VOOR HET PLAATSVINDEN VAN CRIMINALITEIT

DADER

niet aan-	wel aan-
wezig	wezig

MOTIEF

niet aan-	wel aan-
wezig	wezig

INTRENSIEK AANTREKKELIJK DOEL

niet aan-	wel aan-
wezig	wezig

DREMPEL

wel aan-	niet aan-
wezig	wezig

MOGELIJKHEID

niet aan-	wel aan-
wezig	wezig

Een bepaalde vorm van criminaliteit
vindt NIET plaats

Een bepaalde vorm van criminaliteit
vindt WEL plaats

Ook hier verdienen de gebruikte begrippen enige nadere toelichting.

Potentiële dader

Het aantal potentiële daders dat in een bepaalde woonomgeving woont is van invloed op de hoeveelheid criminaliteit in die woonomgeving (zie o.m. Turner 1979; Wilson 1978; Van Dijk en Van Soomeren 1980 en 1982).

Aangezien potentiële daders moeilijk telbaar zijn, operationaliseert men dit begrip vaak tot "het aantal in een bepaald gebied aanwezige jongeren" (zie Wilson 1978, pag. 57; Van Dijk en Van Soomeren 1981, pag. 47 en 50; Van Andel 1984, pag. 45). Deze operationalisering lijkt inderdaad de beste gezien het zeer hoge aantal jongeren binnen de totale dader-groep (zie o.a. CKC 1984, pag. 153 e.v.).

In dit onderzoek is het begrip potentiële dader slechts zijdelings interessant. Hoewel via ruimtelijke ordenings-maatregelen in principe de ruimtelijke spreiding van potentiële daders beïnvloed kan worden, beschouwen wij het aantal potentiële daders (= het percentage jongeren) in een bepaald wooncomplex als een "achtergrond-gegeven". Dwz. een gegeven waarmee wel rekening wordt gehouden, maar dat -op niveau van een individueel complex- niet tot de manipuleerbare variabelen wordt gerekend.

Motief

Over dit begrip kunnen we kort zijn. Het speelt -hoe interessant het ook mag zijn- in dit onderzoek geen rol.

Of een dader nu uit winstbejag, pure verveling of een of andere psycho-sociale stoornis inbreekt, vernielt of bedreigt doet niet ter zake. Interessant is slechts dat hij op een bepaald moment op een bepaalde plek een delict pleegt c.q. wil plegen.

Intrinsiek aantrekkelijk doel voorhanden

Een "gemotiveerde potentiële dader" wil iets. Hij is doelgericht. Van alle mogelijke doelen die de dader kent, zal hij het voor hem meest aantrekkelijke kiezen. Voor de inbreker is een woning waar veel te halen valt aantrekkelijker dan een woning waar weinig te halen valt, voor een vandaal is een glad oppervlak aantrekkelijker om te beschrijven dan een ruw (bijv. bakstenen) oppervlak. De hoeveelheid en verdeling van "aantrekkelijke doelen" in een concrete gebouwde omgeving is hier geen object van onderzoek: het is een gegeven waar we echter wel rekening mee moeten houden.

Drempel

Met het begrip 'drempel' zijn we op ons eigenlijke onderzoeksveld aangeland.

Onder 'drempel' verstaan we de kans dat een dader gepakt wordt (op het moment van het delict of korte tijd later), of herkend wordt.

We beperken het begrip drempel met andere woorden tot externe drempel (in tegenstelling tot interne drempel; zie Van Dijk, Van Soomeren, Walop 1982, pag. 18). Het gaat ons dus niet om een normen- en waardenpatroon van de dader dat via opvoeding of onderwijs is bijgebracht en dat hem er van weerhoudt om een delict te plegen.

Verder wijzen we erop dat in onze definitie het begrip drempel geheel (extern) sociaal gericht is: "gepakt of herkend te worden" door andere mensen. Sloten, hekken, onbreekbaar glas.....kortom alle technopreventieve (target hardening) maatregelen vallen niet onder het begrip 'drempel', maar vallen onder het begrip 'mogelijkheid' dat we direct zullen behandelen.

Mogelijkheid

Onder het begrip mogelijkheid verstaan we de fysieke mogelijkheid dat het object waar de dader zich op richt, gesloopt (inbraak/mishandeling) of opengebroken (inbraak) kan worden.

We onderscheiden hierbij/

- de bereikbaarheid of toegankelijkheid van het object (de afstand die de dader af moet leggen naar het object en de op die meters aanwezige hindernissen (barrières));
- de sterkte of stevigheid van het te vernielen/te kraken object.

Hiermee hebben we de belangrijkste voorwaarden besproken voor het plaatsvinden van -bepaalde vormen van- criminaliteit (op een bepaald moment binnen een bepaalde gebouwde omgeving). Aangezien de begrippen 'drempel' en 'mogelijkheid' in ons onderzoek een centrale plaats innemen, besteden we in de volgende paragraaf kort aandacht aan preventie-strategieën die aan deze begrippen gekoppeld kunnen worden.

2.3 Drempel en mogelijkheid: preventiestrategieën

2.3.1 Drempel: sociale controle

De belangrijkste (voor dit onderzoek relevante) preventie strategie die valt binnen het begrip drempel, is te omschrijven met de term sociale controle. Sociale controle is op zich echter weer een uitermate complex begrip dat in meerdere onderdelen uiteen valt.

Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat een tweetal onderscheiden ten aanzien van het begrip "sociale controle" verhelderend werkt. Dit zijn:

1. De formele status van de controle:

men kan hierin drie typen onderscheiden, te weten:

- . informele controle door bewoners/passanten,
- . semi-formele controle door mensen die door hun werk/functie ter plekke zijn, maar wiens primaire taak niet het uitoefenen van controle op criminaliteit is (de postbode in de straat, het winkelpersoneel, de conducteur op bus of tram),
- . formele controle door mensen wiens primaire taak het uitoefenen van controle is (bewakingsdiensten, politie etc.).

Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat het effectief uitoefenen van informele controle door bewoners/ passanten aan een hele serie voorwaarden is gebonden. Kortweg gaat het om de volgende voorwaarden: (1) er moeten regelmatig mensen op of vlakbij een bepaalde plek zijn, (2) zij moeten kunnen zien en/of horen dat er een delict plaatsvindt, (3) zij moeten begrijpen dat er sprake is van een delict, (4) zij moeten de wil/moed hebben om te reageren/in te grijpen (betrokkenheid) en (5) zij moeten de mogelijkheid hebben om te reageren/in te grijpen.

Voor een nadere uitwerking van de haken en ogen die aan deze voorwaarden kleven zij men verwezen naar het literatuuronderzoek, met name p.48 e.v.

Hiermee is niet gezegd dat aan het begrip informele sociale controle verder geen (preventieve) waarde gehecht kan worden. Daarvoor is het echter nodig om met andere ogen naar het begrip te kijken (nl. met de ogen van de potentiële dader). Daarmee belanden we bij punt 2.

2. Effectieve sociale controle versus daderperceptie van sociale controle

Met effectieve sociale controle bedoelen we daadwerkelijk uitgevoerde sociale controle: mensen zien een delict gebeuren (of ze zien een verdachte figuur/omstandigheid) en zij treden daadwerkelijk op: zij grijpen de boef, ze waarschuwen de politie, zij vragen wat de verdachte figuur hier doet etc.).

Uit Engels en Nederlands onderzoek blijkt dat dit vaak (te) veel gevraagd is (zie ook lit.oz pag.50 e.v.).

Eveneens uit onderzoek (ondermeer onder gepakte inbrekers) blijkt echter, dat de dader zich wel degelijk zeer veel gelegen laat liggen aan de factor "sociale controle". (zie litt. oz p. 65 e.v.).

Dit geldt met name voor de inbreker, die -in tegenstelling tot de plegers van vandalisme, geweldpleging en sexueel geweld *-doelgericht en met voorbedachten rade op zoek is naar een object (plek) die hem een minimum aan risico (kans om gezien/herkend/gepakt te worden) en een maximum aan opbrengst (buit) oplevert. Voor een beschrijving van het zoekproces van de inbreker: zie litt.oz p.65 e.v.

Hoewel de inbreker in feite weinig te vrezen heeft van informele sociale controle door bewoners/passanten, blijkt het gepercipieerde (waargenomen) niveau van sociale controle (= risico om gezien/ herkend/gepakt te worden) de meest doorslaggevende factor in het zoekproces van de inbreker.

Dit niveau van sociale controle leidt de dader (ondermeer) af uit een aantal kenmerken van (signalen uit) de gebouwde omgeving.

De voornaamste kenmerken zijn (volgens Brown en Altman 1981):

- zichtbaarheid ter plekke (kans om betrapt/herkend te worden tijdens het plegen van het delict),
- tekenen van aanwezigheid van mensen (lampen, geluid, auto voor de deur),
- sociaal klimaat: staat van onderhoud van de straat/woningen, reacties van mensen (kijken/vragen/negeren).

Wij willen daar nog aan toe voegen:

- de mogelijkheden tot vreemdelingenherkenning: de fysieke mogelijkheden die bewoners hebben om niet-bewoners te herkennen:
 - . wordt de buurt/straat/het complexterrein ook regelmatig gebruikt door niet-bewoners (op weg naar..)?
 - . (in het gebouw zelf) hoe groot is het aantal gebruikers van (delen van) het complex (entree, galerijen, boxgangen etc.)?
 - . overzichtelijkheid van de straat en van delen van het complex.
- (NB daarnaast let de inbreker uiteraard op de aanwezige fysieke en symbolische barrières, dit valt echter niet onder "signalen van sociale controle").

Het feit dat de inbreker gevoelig is voor dergelijke signalen geeft een aantal aanknopingspunten ten aanzien van preventie van inbraak via de gebouwde omgeving. Min of meer los van het werkelijk aanwezige niveau van sociale controle kan men via de gebouwde omgeving de suggestie (evt. illusie) van de aanwezigheid van sociale controle verbeteren.

*

- Vandalisme en bepaalde vormen van (sexueel) geweld zijn meer emotionele/impulsieve delicten, waarbij hoogstwaarschijnlijk minder sterk sprake is van een uitgebreid zoekproces, zoals bij geplande instrumentele delicten. Ingrijpendere vormen van sexueel geweld (met name verkrachting) zijn vaak wel gepland, maar desondanks niet te beïnvloeden via de gebouwde omgeving: de dader neemt het slachtoffer mee naar een plek waar hij ongestoord zijn gang kan gaan (bijv. de eigen woning of een afgelegen groengebied).

Samenvattend over sociale controle

Van informele sociale controle (door bewoners) verwachten we niet veel heil. Een bijkomend probleem is, dat het niveau van effectieve sociale controle (grijpen bewoners inderdaad in?) zeer moeilijk objectief is vast te stellen. Men kan wel betrokkenen raadplegen (bewoners, WBV, politie), maar de gegevens zullen altijd een ietwat anecdotisch karakter blijven dragen.

De effecten van de aan/afwezigheid van (semi-)formele controleurs in/bij een wooncomplex zullen zo mogelijk meegenomen worden in het veldonderzoek. We richten ons daarbij weer op via beheer manipuleerbare factoren, wat in dit geval wil zeggen: de effecten van (een) door de beheerder (WBV) ingestelde controleur(s).

Te denken valt aan de aanwezigheid van een conciërge, huismeester of iets dergelijks. Het vaststellen van effecten (op criminaliteit) van een dergelijke semi-formele controleur zal vaak ook een enigszins anecdotisch karakter dragen. Dit onderzoek is niet longitudinaal, we kunnen geen voor- en nameting doen en zijn dus sterk afhankelijk van verhalen/indrukken van betrokkenene (bewoners, politie, woningbouwvereniging).

In het onderzoek zal verder nagegaan moeten worden of er aanwijzingen zijn voor een relatie tussen de (onder "daderperceptie") genoemde kenmerken van/signalen uit de gebouwde omgeving en het inbraakrisico ter plekke.

2.3.2 Mogelijkheid: toegankelijkheid en stevigheid

Met "mogelijkheid" bedoelden we twee factoren:

1. De bereikbaarheid of toegankelijkheid van het object.
Hierbinnen kunnen we weer een driedeling aanbrengen, namelijk:
 - de afstand die de dader af moet leggen gaande naar en van (vlucht) het aan te vallen object;
 - de (objectieve) fysieke barrières die de dader moet overwinnen om het object te bereiken (aantal te kraken tussendeuren, hoogte van de over te klimmen schutting etc.);
 - de door de dader gepercipieerde toegankelijkheid (hoe riskant is het benaderen van het object).

Deze laatste factor overlapt voor een groot deel met de hiervoor besproken factor "gepercipieerde sociale controle".

Een nog niet (bij sociale controle) genoemd element is de aanwezigheid van symbolische barrières: een gracht om een buurtje heen, een bord met "wacht u voor de hond" etc.

Met name volgens Newman c.s. (de Defensible Space aanhangers) kan men door middel van dergelijke symbolische barrières daders suggereren dat het betreffende gebied onder controle van bewoners staat en dus een riskant opereer-terrein is.

2. De stevigheid van het te vernielen/te kraken object

De fysieke mogelijkheid dat een delict slaagt speelt uiteraard ook een rol bij de keuze van (vandalisme- en inbraak-)objecten.

Het verminderen van die mogelijkheid door versteviging van het object wordt targethardening genoemd *.

Targethardening heeft dus altijd een directe relatie tot het te verdedigen object. Het feit dat target hardening een directe relatie met het te verstevigen object heeft (en in ons geval is dat te verstevigen object altijd een gebouw), heeft wel tot gevolg dat voor wat betreft target hardening bepaalde delicten niet interessant zijn. Zo kan een fiets bijvoorbeeld best van een steviger slot voorzien worden (=target hardening), maar die fiets is geen gebouw en dus valt beveiliging tegen fietsdiefstal buiten ons onderzoek (idem dito: de auto, objecten op de openbare weg, etc).

2.4 Samenvattend

Men kan de kans dat op een plek X een delict Y gepleegd wordt uiteenleggen in een aantal factoren (voorwaarden), te weten:

1. de aanwezigheid van een dader
2. de aanwezigheid van een motief tot het plegen van delict Y
3. de aanwezigheid van een intrinsiek aantrekkelijk doel
4. de aan/afwezigheid van externe drempels
5. de aan/afwezigheid van de mogelijkheid tot het plegen van delict Y.

In principe vindt een delict pas plaats als aan al deze voorwaarden (afdoende**) is voldaan.

Factor 1 is deels wel te beïnvloeden door beheersmaatregelen in de sfeer van de ruimtelijke ordening (woningtoewijzing) van 'risicogroepen'. Ruimtelijke ordening van potentiële daders is een beleidsmatig (en politiek) probleem, dat op een hoger niveau dan dat van individuele complexen speelt.

*

= In dit rapport wordt ook de term "technopreventie" gebruikt, deze is op te vatten als synoniem met targethardening.

**

= Eenvoudigheidshalve hanteren we ten aanzien van de factoren een aanwezig/afwezig onderscheid: in de praktijk gaat het uiteraard meestal niet om een dergelijk absoluut onderscheid. Het gaat om het aantal en type van (daders, doelen, drempels en mogelijkheden).

De factoren 2 en 3 vallen buiten het blikveld van het onderzoek, aangezien deze factoren niet of nauwelijks via ontwerp en beheer van gebouwen te manipuleren zijn (zie probleemstelling).

Het aantal in een concrete gebouwde omgeving aanwezige (potentiële) daders en het type en aantal aantrekkelijke doelen zijn echter wel van invloed op het type en de hoeveelheid criminaliteit die men in deze omgeving kan verwachten.

Dit betekent dat we in het onderzoek deze factoren onder controle zullen houden (waarover meer in het volgende hoofdstuk).

De factoren 4 en 5 (drempel en mogelijkheid) zijn factoren die wel via ontwerp en beheer van de gebouwde omgeving (op het niveau van individuele wooncomplexen) te manipuleren zijn. Deze twee factoren vormen dus de uitgangspunten (onafhankelijke variabelen) van het onderzoek.

ad 4 De aanwezigheid van extrinsieke drempels heeft betrekking op de kans dat de dader door anderen gezien/herkend/gepakt wordt.

Preventieve strategieën die met deze drempel samenhangen zijn samen te vatten onder de noemer sociale controle (formeel, semi-formeel en/of informeel).

Van effectieve informele sociale controle door bewoners verwachten we niet veel heil (er moet aan veel voorwaarden voldaan zijn, bovendien is het een factor die niet in de eerste plaats beïnvloed wordt door fysieke/beheersfactoren).

Vruchtbaarder lijkt de daderperceptie van de -in een bepaalde woonomgeving- aanwezige sociale controle. De dader leidt het niveau van sociale controle (= subjectieve inschatting van het risico gezien/herkend/gepakt te worden) onder andere af uit een aantal kenmerken van/signalen uit de gebouwde omgeving.

ad 5 De fysieke mogelijkheid tot het plegen van delict Y tenslotte, beïnvloedt ook de kans dat delict Y gepleegd wordt. Onderscheiden worden daarbij (a) de toegankelijkheid (of bereikbaarheid) van het object (of het slachtoffer) en (b) de stevigheid van het object (stevigheid van het slachtoffer is niet via g.o./beheer te beïnvloeden). Vergroten van de stevigheid van het object wordt targethardening of technopreventie genoemd.

3 DE OPZET VAN HET VELDONDERZOEK

3.1 Onderzoekseenheden en methode van onderzoek

In hoofdstuk 2 hebben we vastgesteld dat het onderzoek is ingeperkt tot de relatie tussen gebouwde omgeving en criminaliteit op micro- en mesoniveau en dat binnen de gebouwde omgeving de nadruk ligt op de woningbouwsector.

Gepoogd zal worden een beeld te geven van de op dit moment meest voorkomende woningtypes (bouwtypen) op de Nederlandse woningmarkt. De gekozen complexen zijn daarom gespreid over een aantal verschillende bouwtypen en over een aantal Nederlandse woonplaatsen.

Om de utiliteitssector niet geheel uit het oog te verliezen hebben we in één stad een andere opzet gekozen: daar wordt in twee wijken (waar diverse scholen, winkels en andere openbare gebouwen verspreid tussen de woobbebouwing liggen) de ruimtelijke spreiding van delicten geïnventariseerd.

Onderzoeksmethode

De factoren "aanwezigheid van potentiële daders" en "aanwezigheid intrinsiek aantrekkelijk doel" moeten onder controle gehouden worden, willen we een relatie kunnen leggen tussen criminaliteit en de factoren "drempel" en "mogelijkheid".

De aanwezigheid van potentiële daders wordt door ons vertaald in het percentage jongeren in de woonomgeving.

De aanwezigheid van intrinsiek aantrekkelijke doelen heeft in geval van vandalisme te maken met de hoeveelheid (semi-)openbare ruimtes in een complex en met de hoeveelheid vernielbare zaken in deze ruimtes. Wat betreft inbraak gaat het om de sociaal-economische status van de bewoners (valt er wat te halen?).

Om deze factoren onder controle te houden is gekozen voor de paarsgewijze vergelijking van wooncomplexen, die gematched zijn op relevante bewonerskenmerken (% jongeren en sociaal economische status van bewoners).

In concreto hebben we:

- . in een aantal Nederlandse steden (spreiding over woonplaatsen)
- . gezocht naar twee wooncomplexen van hetzelfde bouwtype
- . die in dezelfde wijk liggen (identieke lokale criminaliteitssituatie),
- . die gelijk zijn op relevante bewonerskenmerken (% potentiële daders en intrinsiek aantrekkelijke doelen),
- . die verschillen in de hoeveelheid criminaliteit in en rond het complex en
- . die verschillen op een aantal (volgens de literatuur relevante) bouwkundige kenmerken.

Per stad is er dus een complex met (relatief) veel criminaliteitsproblemen, dit noemen we het "probleemcomplex" (PC) en een complex met (relatief) weinig criminaliteitsproblemen: het niet-probleemcomplex (NPC).

Aan de belangrijkste selectiecriteria (bouwtype, te matchen variabelen, bouwkundige verschillen en criminaliteitsverschillen) besteden we op de volgende bladzijden apart aandacht.

3.2 De selectiecriteria

3.2.1 Bouwtype

Aangezien we uitspraken willen doen die voor een zo groot mogelijk deel van de woningbouwsector van toepassing zijn, is het noodzakelijk dat er verschillende type paren in het veldonderzoek worden betrokken. Uitgaande van de ontwikkelingen in de na-oorlogse woningbouw, kunnen de volgende type paren worden onderscheiden:

- Een paar "hoogbouw met lift en galerij", waarbij hoogbouw wordt omschreven als hoger dan zes woonlagen.
- Een paar "middenbouw met lift en galerij", waarbij middenbouw wordt omschreven als hoger dan 3 woonlagen en lager dan 7 woonlagen.
- Een paar "60er jaren vier lagenbouw" (met portiek en/of galerij, zonder lift),
- Een paar kleinschalige stadsvernieuwing (d.w.z. woningen met uitspringende voorgevels, balkonnetjes, e.d.),
- Een paar "corporatiebouw van rond de oorlog" (blokken van drie tot vier woonlagen, portiekontsluiting),
- Een paar 60er jaren doorsnee/doorzon eengezinswoningen (rijtjeswoningen)

Idealiter zou in het onderzoek een representant van elk bouwtype in het onderzoek opgenomen moeten worden. Dit is grotendeels ook gelukt, maar niet helemaal (zie verder paragraaf 3.3)

3.2.2 Matching van variabelen

Per complexpaar dienen de volgende variabelen constant te worden gehouden:

- 1 Het aantal bewoners (en/of gebruikers) van het gebouw.
- 2 Het percentage jongeren.
- 3 Sociaal economische status van de bewoners (als indicator voor life style, bijv. afwezigheid bewoners, en als indicator voor "intrensiiek aantrekkelijk doel voorhanden").
- 4 De bouwkundige staat c.q. ouderdom van het gebouw.

Van deze variabelen willen we het effect op criminaliteit immers niet onderzoeken. Door deze variabelen gelijk te houden kunnen verschillen in criminaliteit niet toegeschreven worden aan deze factoren.

3.2.3 Bouwkundige verschillen

Per paar moeten (tenminste) een aantal variabelen juist verschillen. Dat zijn:

- 1 Ontwerptechnische eigenschappen van het complex
 .Op maaiveldniveau (wel/geen box, garage, bewoning op maaiveld)
 .Ontsluiting van gebouw(en) en woning (hal, trap, lift, galerij)
 .Detaillering (hemelwaterafvoer, gebruikte materialen, e.d.)
- 2 Inrichting van de ruimte rond het complex (looproutes, bestemming e.d.).
- 3 Semi-formele controle binnen het complex (congiërge, huisbewaarder e.d.).
- 4 Door de beheerder van het gebouw genomen preventieve maatregelen.
- 5 Bewoners/gebruikers participatie, inspraak, zelfbeheer e.d.
- 6 Afstand bewoner/beheerder (reageert beheerder snel en goed op reacties/klachten van bewoners/gebruikers, onderhoudsbeleid).

De aandacht zal in dit onderzoek met name uitgaan naar de eerste drie te variëren variabelen.

Deze (onafhankelijke) variabelen zullen in paragraaf 3.4 verder uitgewerkt wrden in een aantal operationalisaties.

De variabelen 4 tot en met 6 zullen alleen in de beschouwing worden betrokken voor zover zij relevant zijn bij de beschrijving van de processen die tot bepaalde vormen van criminaliteit leiden.

Criminaliteit is immers geen statisch gegeven: op een geven moment ontstaan er problemen met (bepaalde vormen van) criminaliteit. Of deze problemen zich verder vergroten, constant blijven of verminderen (teruggedrongen worden) hangt ondermeer samen met de wijze waarop door betrokkenen (bewoners, beheerders, politie, andere instanties) gereageerd wordt op de problemen.

In de (binnen- en buitenlandse) literatuur is tot nu toe weinig aandacht besteed aan deze procesgang *: de meeste onderzoeken in een bepaalde gebouwde omgeving zijn momentopnames.

Juist omdat de procesgang zo'n onbekend terrein is, is het de moeite waard ook een indruk hiervan te krijgen (waarbij we ons in principe beperken tot de afgelopen 3 jaren).

Deze onbekendheid brengt wel met zich mee dat de procesbeschrijvingen nogal beschrijvend (en anecdotisch) van karakter zijn. De bestaande theoretische kennis levert te weinig concrete aanknopingspunten op om ideeën/verwachtingen over de invloed van reacties van bewoners/beheerders/e.a. verder toe te spitsen.

*

- = Wel bestaan er longitudinale evaluaties van preventieprojecten' waarbij op meerdere punten in de tijd de effecten van een preventie project zijn nagegaan. Toch beperkt dergelijk onderzoek zich ook tot momentopnames (voor- en één of meer nametingen). het blijft vaak onduidelijk wat zich in de tussentijd heeft afgespeeld.

3.2.4 Criminaliteit

Ten bate van de selectie van complexen beperken we het begrip "verschillen in criminaliteit" tot verschillen in vandalisme en inbraak. Dit omdat geweldpleging en seksueel geweld dermate zeldzaam zijn (in elk geval in de beschikbare politieregistratie) dat op basis van deze delicten geen goed onderscheid tussen complexen te maken valt. Per complex zal is achteraf bekeken of het PC/NPC onderscheid ook opgaat voor geweldpleging en seksueel geweld.

In de volgende paragraaf zullen we kort beschrijven hoe de selectie in de praktijk verlopen is en welke bijstellingen van het originele onderzoeksplan nodig bleken.

Daarna gaan we in op de verdere operationalisatie van de onafhankelijke (bouwkundige kenmerken van de complexen) en de afhankelijke (criminaliteit) variabelen.

3.3 De selectie in de praktijk

Bij de selectie zijn we in twee stappen te werk gegaan.

In de eerste plaats hebben we een aantal plaatsen geselecteerd die in aanmerking kwamen om op zoek te gaan naar een geschikt complexenpaar. Voor die selectie van plaatsen hanteerden we de volgende criteria (in volgorde van belangrijkheid):

- De plaatsen moeten een behoorlijke mate van criminaliteit hebben. Om daar zeker van te zijn beperkten we ons tot steden van een redelijke omvang (minimaal 50.000 inwoners).
- De plaatsen moeten in verschillende delen van het land liggen en qua grootte verschillen.

Vervolgens hebben we deskundigen (van woningbouwverenigingen of/en politiekorpsen in de betreffende gemeenten) gevraagd of zij voor ons een voorlopige selectie van mogelijke complexenparen wilden maken. Zij kregen daartoe de selectiecriteria voor complexen toegestuurd.

In de tweede stap hebben we getracht (voor zover dat binnen de beschikbare tijd mogelijk was) na te gaan of de opgegeven complexen inderdaad aan de door ons gestelde eisen voldeden. Daarbij is hoofdzakelijk aandacht besteed aan de volgende variabelen:

- De mate van criminaliteit: via gegevens van de politie betreffende vandalisme, inbraak, mishandeling, bedreiging en sexuele misdrijven is nagegaan of de complexen inderdaad significante verschillen in criminaliteitsniveau vertoonden. Zoals reeds gezegd is het aantal inbraken en vernielingen gebruikt als de belangrijkste graadmeter.
- De bouwkundige verschillen: de onderzoekers hebben de verschillende complexen aan een eerste inspectie onderworpen.

Op deze wijze zijn 12 mogelijke complexparen naar voren gekomen. Uit deze complexparen zijn er vervolgens 6 geselecteerd op basis van geografische spreiding en organisatorische haalbaarheid (medewerkingsbereidheid betrokken instanties, beschikbaarheid delictgegevens).

Uiteindelijk zijn de volgende 6 complex(par)en in het onderzoek opgenomen:

1. Amersfoort: een paar "middenbouw met lift en galerij" (4 tot 6 woonlagen),
2. Groningen (1): een paar "corporatiebouw van rond de oorlog" (blokken van drie tot vier woonlagen, portiekontsluiting),
3. Groningen (2): een paar 60er jaren doorsnee/doorzon eengezinswoningen (rijtjeswoningen),
4. Middelburg: een paar "hoogbouw met lift en galerij" (11 woonlagen),
5. Amsterdam: een complex kleinschalige stadsvernieuwing (d.w.z. lage woningen met uitspringende voorgevels, balkonnetjes, e.d.),
6. Zaandam: twee woonwijken met utiliteitsbouw tussen de woonblokken (afwijkende opzet).

Niet opgenomen werd: een paar "60er jaren vier lagenbouw" (met portiek en/of galerij, zonder lift), aangezien een geschikt complex (op korte termijn) niet te vinden viel.

Even een paar opmerkingen bij deze definitieve selectie:

- Het was niet de bedoeling om twee complexparen in één stad (Groningen) te kiezen. Het complex eengezinswoningen was oorspronkelijk gepland in Almere of Lelystad. Volgens informanten bleek daar echter geen geschikt complexpaar voorhanden. In Groningen bleek een dergelijk paar wel voorhanden te zijn.
- Het complex in Amsterdam (stadsvernieuwing) is vrij laat in het onderzoek opgenomen. Oorspronkelijk was een complexpaar in Den Haag gepland. Het verkrijgen van toestemming tot inzage van de politieregistratie leverde daar zeer veel (en zeer langdurige) problemen op. Uiteindelijk werd ons verzoek afgewezen. Het houden van een bewonersenquête bleek niet haalbaar gezien het grote aantal buitenlanders en analfabeten in het complex. Op de valreep is toen uitgeweken naar (één complex in) Amsterdam. De tijdsdruk was inmiddels zo groot geworden, dat we in Amsterdam geen vergelijkingscomplex konden selecteren.
- In Middelburg is een ietwat andere opzet gepland. Het betreft hier drie naast elkaar gelegen hoogbouwflats: één met veel criminaliteit (PC), een met wat minder criminaliteit en een die (vergelijkenderwijs) vrij probleemloos was. De WBV is bezig het PC ingrijpend te veranderen (aftopping van de flat). Het opnemen van deze complexen in het onderzoek maakt het mogelijk om eventueel later de effecten van het aftoppingsexperiment te meten (dit onderzoek dient daarbij als voormeting).
- De case in Zaandam is gereserveerd voor een onderzoek naar criminaliteit in en rond utiliteitsbouw (winkels, scholen en andere openbare gebouwen). Deze case leent zich bovendien goed voor een verdere uitdieping van de effecten van macro-factoren (m.n. routing door de wijk) die in de andere cases (meso-opzet) wellicht niet helemaal goed uit de verf komen.

3.4 Operationalisaties

3.4.1 Operationalisatie van de onafhankelijke variabelen

Binnen het begrip gebouwde omgeving zijn twee grove onderverdelingen aangebracht: ten eerste een driedeling in schaalniveau's (micro-, meso- en macro-omgeving), ten tweede een driedeling binnen de "via ontwerp, beheer en bestemming manipuleerbare factoren in een bepaalde omgeving": nl. sociale controle, toegankelijkheid en stevigheid (technopreventie).

Deze drie factoren kunnen weer verder uiteengelegd worden in een aantal componenten.

(1) Sociale controle

Ten eerste is er het onderscheid tussen informele, semi-formele en formele controle:

- Effectieve informele controle door bewoners is moeilijk objectief vast te stellen. Wel zal nagegaan worden:
 - . hoeveelheid en frequentie van bewonerscontact in de complexen
 - . indrukken over het niveau van sociale controle in de complexen (sleutelpersonen).

Het materiaal over de mate waarin bewoners effectief informeel controle uitoefenen op criminaliteit zal noodzakelijkerwijs enigszins anecdotisch blijven.

- Semi-formele controle door functionarissen in dienst van de beheerder (huismeester, onderhouds/schoonmaakploeg, conciërge) zal zo mogelijk bekeken worden op haar effecten. Ook hier zal het materiaal vaak enigszins anecdotisch van karakter blijven (indrukken van betrokkenen). Alleen als in de afgelopen drie jaar een semi-formele controleur is aangesteld, kan aan de hand van politiegegevens worden nagegaan of het aantal aangiftes sindsdien gedaald is. Uitspraken over effecten op basis van politiecijfers moeten echter met zeer veel voorzichtigheid gedaan worden: politiegegevens zijn meestal verre van volledig en geven vaak een vertekend beeld van de werkelijke criminaliteitssituatie. Bovendien kunnen andere ontwikkelingen/maatregelen parallel aan het aanstellen van een controleur plaatsgevonden hebben. Het netto-effect van de semi-formele controle is dan niet meer goed te achterhalen.
- Formele controle door politie, bewakingsdiensten e.d. valt eigenlijk buiten het blikveld van dit onderzoek. Wel zal nagegaan worden of de beheerder contact onderhoud met formele controlerende instanties (politie), hoe dit contact verloopt en wat de opbrengst daarvan is (subjectieve indrukken).

Het tweede onderscheid had betrekking op het onderscheid tussen effectieve sociale controle en de daderperceptie van sociale controle.

Hoewel we geen hoge pet op hebben van effectieve controle door bewoners/passanten, is het wel zinvol om te kijken naar de (fysieke) mogelijkheden die bewoners hebben om controle uit te oefenen.

De vraag, of bewoners deze mogelijkheden (maximaal) benutten laten we daarbij even links liggen.

Deze fysieke mogelijkheden tot het uitoefenen van controle zijn ook relevant omdat (blijkens onderzoek) de dader deze mogelijkheden als richtlijn gebruikt bij de keuze van een object (subjectieve risico-inschatting).

Dus los van de vraag of bewoners hun controle-mogelijkheden effectueren, kunnen de controle-mogelijkheden (of: randvoorwaarden voor controle) een invloed uitoefenen op het criminaliteitspeil (m.n. inbraak) ter plekke.

Concreet uitgewerkt gaat het om de volgende factoren:

- 1 De aanwezigheid van mensen, gesplitst naar:
 - . aanwezigheid bewoners: leegstand en het leefpatroon van bewoners (ouderen en gezinnen zijn minder uithuizig dan bv. jongeren/alleenstaanden),
 - . aanwezigheid semi-formele controleurs
- 2 De fysieke mogelijkheden tot vreemdelingenherkenning, te splitsen naar:
 - . gebruik van de complexen door niet-bewoners* (openbare functies in/bij het complex, routes door/langs het complex)
 - . absolute aantal gebruikers van (delen van) het complex: hoeveel bewoners gebruiken één entree, één boxgang, één galerij ?.
 - . de overzichtelijkheid van (delen van) het complex: kunnen bewoners in één oogopslag de straat, de tuin, de entree, de galerij, de boxgang etc. overzien?
- 3 Zichtbaarheid** van (delen van) het complex: de fysieke mogelijkheden om het plegen van delicten waar te nemen. Deze gesplitst naar:
 - . vandalisme: zicht op (semi-)openbare ruimtes vanuit woningen en vanaf de openbare weg;
 - . inbraak: zicht op de voor- en achterzijde van woningen vanuit woningen en vanaf de openbare weg plus zicht op bergingen (entree boxgangen, schuurtjes in tuinene etc.);
 - . dekking: hoeveelheid en type obstakels in en rond het complex, waardoor de dader zich tijdens het plegen van het delict aan het zicht uit woningen/vanaf de weg kan onttrekken (groen, schuttingen)
 - . verlichting: (deze past ook onder punt 2) van relevante delen van het complex (vluchtroutes, (semi-)openbare ruimtes, woningen buitenzijde).

*= We onderscheiden nadrukkelijk de aanwezigheid van bewoners/semi-formele controleurs van aanwezigheid van niet-bewoners (gebruikers/passanten). De eerste factor vermindert de kans dat een delict gepleegd wordt, de tweede verhoogt deze kans.

**= NB wij onderscheiden hier nadrukkelijk "zichtbaarheid" van "overzichtelijkheid". Met zichtbaarheid wordt bedoeld: de mogelijkheid om het plegen van een delict waar te nemen. Met overzichtelijkheid bedoelen we: de mogelijkheid om bepaalde ruimte in één oogopslag te overzien (te zien wie/wat zich daar bevindt).

De meeste factoren kunnen (en moeten) op verschillende schaal-niveau's (macro/meso/micro) bekeken worden, bijv. verlichting van de straat (meso) en van de voor/achterkant van de individuele woning (micro).

Elk niveau vertegenwoordigt in feite een stap in het keuzeprocess van de dader, waarbij macrofactoren corresponderen met de keuze van buurt/straat, mesofactoren met de keuze van gebouw(deel) en microfactoren met de keuze van het uiteindelijke object.

(2) Toegankelijkheid

De factor toegankelijkheid is opgedeeld in twee factoren:

- 1 Fysieke barrières die de dader moet overwinnen om het object/de plek te bereiken en de barrières die (eventueel) genomen moeten worden na het plegen van het delict (vlucht). Op te delen naar:
 - . afstand tussen gebouw en openbare weg
 - . aantal en type obstakels tussen object en openbare weg: gesloten entreedeeuren, schuttingen, hekken etc.
 - . vluchtroutes: hoeveelheid en type mogelijkheden om na het plegen van het delict ongezien weg te komen.
 - . aantal en type obstakels op vluchtroutes
- 2 Symbolische barrières dwz. kenmerken van de gebouwde omgeving die het complex in de ogen van de dader minder toegankelijk maken. Deze factor overlapt onzes inziens vaak met fysieke kenmerken die een hoog niveau van sociale controle suggereren (daderperceptie). Daarnaast valt te denken aan vormgevingsaspecten als: een typerende bouwstijl, waardoor het complex zich onderscheidt van de omliggende bebouwing een symbolische afscheiding als een gracht, een groengordel etc.

Toegankelijkheid is een factor die op macro- en (met name) mesoniveau (toegankelijkheid van gebouwen) speelt.

Toegankelijkheid op microniveau (de individuele woning, bergingen) valt onder de factor technopreventie. Ten aanzien van vandalisme speelt toegankelijkheid op microniveau in dit onderzoek geen rol (we beperken ons tot vernielingen in/rond semi-openbare ruimtes in het complex = toegankelijkheid op meso-niveau).

(3) Stevigheid (technopreventie)

De stevigheid van objecten heeft ten aanzien van vandalisme een andere betekenis dan ten aanzien van inbraak.

De stevigheid van slachtoffers van persoonsgerichte delicten ((sexueel) geweld) blijft hier verder -uiteraard- buiten beschouwing.

Vandalisme

Bij vandalisme gaat het (naast het aantal vernielbare objecten) om het gebruikte materiaal, waarbij we een onderscheid kunnen maken naar:

- . materiaalgebruik in (delen van) het gebouw zelf: zijn muren, vloeren, wanden, deuren, ramen en trappen makkelijk te bekrassen/vernielen etc.
- . losse objecten: welke materialen zijn gebruikt voor verlichtingsarmaturen, brievenbussen, bellenbord etc.

Inbraak

- . stevigheid van sloten, deuren, ramen e.a. entreemogelijkheden, zowel van het gebouw als geheel als van de individuele woning/berging

Het voert te ver om voor ieder complex een uitputtende opsomming te geven van gebruikte materialen e.a. technopreventieve voorzieningen (sloten e.d.). In het onderzoek zal wel een inventarisatie van technopreventieve kenmerken worden gemaakt, in de rapportage zullen deze kenmerken slechts vermeld worden als er reden is aan te nemen dat deze (verschillen in) technopreventieve kenmerken een (deel)verklaring zijn voor verschillen in criminaliteit.

Samenvattend

Uiteindelijk kunnen we zo de volgende factoren onderscheiden.

	macro	meso
<u>A DREMPEL (SOCIALE CONTROLE)</u>		
(1) <u>aanwezigheid bewoners</u>		
a leegstand	--	.in complex
b leefpatroon	--	.bewonersgroep
(2) <u>aanwezigheid semi-form. controleurs</u>		
	--	.in complex
(3) <u>gebruik niet-bewoners *</u> (legitiem)		
	.straat/terrein voor & achter	.semi-openb.ruimtes - entree's -(onder)doorgangen
(4) <u>aantal gebruikers van:</u> (dwz. bewoners)		
	. straat/terrein voor & achter	.semi-openb.ruimtes - entree's - trappenhuisen - galerijen - boxgangen
(5) <u>overzichtelijkheid van:</u>		
	.straat/terrein voor & achter	.semi-openb.ruimtes
(6) <u>zichtbaarheid vanuit woningen</u>		
	.straat/terrein .buitenzijde complex	.indiv. woningen .semi-openb.ruimtes voor/achter .entree boxgang .vrijstaande bergingen
(7) <u>zichtbaarheid vanaf openbare weg</u>		
	.buitenzijde complex	.indiv. woningen voor & achter .semi-openb.ruimtes .entree boxgang .vrijstaande bergingen
(8) <u>obstakels **</u>		
	. straat/terrein voor & achter	.semi-openb.ruimtes
(9) <u>verlichting **</u>		
	.straat/terrein voor & achter	.semi-openb.ruimtes .indiv. woningen voor & achter

*= Hiermee bedoelen we zowel type en aantal routes door/langs het complex als de intensiteit van gebruik door niet-bewoners

**= Overlapt met "overzichtelijkheid" en "zichtbaarheid"

	macro	meso
<u>B TOEGANKELIJKHEID</u>		
(10) <u>afstand openb.weg tot</u>	.complex(terrein) als geheel	.centrale entree's .indiv. woningen voor & achter
(11) <u>fysieke barrières</u>	.tussen openb.weg en complex	.in complex zelf
(12) <u>symbolische barrières</u>	.gracht eromheen .park/plantsoen	.vormgeving complex .staat v. onderhoud
(13) <u>vluchtroutes*</u>	.complex(terrein)	. in complex zelf

NB GEWIJZIGDE INDELING: HET GAAT NU OM MESO EN MICRO!!

	meso	micro
<u>C STEVIGHEID</u>		
(14) <u>materiaalgebruik</u> (vandalisme)	.semi-openb.ruimtes	.objecten in complex
(15) <u>inbraakpreventieve</u> <u>voorzieningen</u>	.afsluitbare semi- openb. ruimtes	.indiv. woning .indiv. berging

*= Aantal en type vluchtroutes plus eventuele barrières op deze routes.

3.4.2 Kanttekeningen bij de operationalisatie van de onafhankelijke variabelen

Een aantal kanttekeningen is op zijn plaats bij deze operationalisaties.

1.

Door de gerichtheid op meso- en microniveau dreigen een aantal relevante factoren, die op een hoger niveau liggen, maar die wel medebepalend zijn voor het criminaliteitspeil op complexniveau buiten de boot te vallen.

Dit zijn met name:

- De aanwezigheid van publieks (of dader-) aantrekkende voorzieningen in de nabijheid van de complexen, met name:
 - . voorzieningen die veel mensen aantrekken (winkelcentra, ziekenhuizen, voetbalstadions et.)
 - . voorzieningen die met name jongeren aantrekken (scholen, buurthuizen, gokhallen, coffeshops etc.)
 Plus eventuele routes tussen deze voorzieningen en andere relevante delen van de buurt/stad (centrum, scholen, woningen).
- De aanwezigheid van daderafleidende objecten/ plekken in de directe omgeving van het complex (alternatieven), te weten:
 - . (vandalisme) alternatieve verzamelplekken (schoolpleinen, trapveldjes, speelplekken);
 - . (inbraak) aantrekkelijke inbraakobjecten als winkels, bedrijven etc.

2.

Hoewel het onderscheid tussen "sociaal" (controle) en "fysiek" (kenmerken complexen) verhelderend werkt, zijn sociale processen en fysieke mogelijkheden niet onafhankelijk van elkaar.

Zoals gezegd zijn de mogelijkheden tot sociale controle voor een groot deel fysiek bepaald (zichtbaarheid, mogelijkheid tot vreemdelingenherkenning).

Andersom zijn de effecten van fysieke kenmerken/fysieke strategieën mede afhankelijk van sociale processen (bijvoorbeeld: goede sloten op de toegangsdeuren hebben weinig effect als de bewoners de deur altijd open laten staan; de aanwezigheid van verlichting heeft weinig effect als de lampen steeds vernield worden en/of als ze niet onderhouden worden door de beheerder).

Het is dus ook van belang te bekijken hoe bewoners, gebruikers, beheerders e.a. betrokkenen omgaan met de (on)mogelijkheden die de fysieke omgeving hen biedt.

3.

De hoofdfactoren (mogelijkheden tot) sociale controle, toegankelijkheid en technopreventie zijn niet onafhankelijk van elkaar. Zo is de effectiviteit van fysieke barrières (deuren, hekken, schuttingen) mede afhankelijk van de mogelijkheid om deze barrières onder controle te houden (als men de schutting makkelijk ongezien kan overklimmen heeft ze weinig zin). Ook werken de factoren soms "tegen elkaar in": met het plaatsen van hoge schuttingen wordt de toegankelijkheid verlaagd, de ruimte boet echter tegelijk in aan overzichtelijkheid (meer verstopmogelijkheden/dekking).

4.

De hierboven geschetste kenmerken van de gebouwde omgeving zullen niet altijd even relevant zijn voor elke gebouwde omgeving en voor elk type delict.

Factoren als: zijn de daders intern of extern, gaat het (inbraak) om onprofessionele daders (jongeren) of om (semi-)professionelen hangen ook samen met de vraag welke kenmerken met name relevant zijn in de gegeven situatie. Het voert te ver om nu al een volledig uitgesplitst overzicht te maken van per type delict en per type plek relevante factoren.

Afhankelijk van de situatie ter plekke (het concrete project) blijven bijstellingen/aanvullingen nodig. De in deze paragraaf genoemde kenmerken fungeren daarbij als een "checklist".

5.

Het daderperceptie-verhaal is gebaseerd op daderonderzoek onder inbrekers. Eerder werd al opgemerkt dat de delicten vandalisme, geweldpleging en sexueel geweld minder gepland (impulsiever) zijn dan het delict inbraak. Wij veronderstellen dat de bij sociale controle genoemde factoren ook van invloed zijn op het plegen van vandalisme en (sexueel) geweld, maar dat de relatie tussen deze factoren en het delict minder sterk is dan bij inbraak.

Voor vandalisme geldt dat het delict een ("natuurlijk"?) bijproduct is van de aanwezigheid van jongeren. Het "zoekproces" bij vandalisme is niet primair gericht op het ongezien plegen van vernielingen, maar op het vinden van plekken om gezamenlijk en vrij ongestoord rond te hangen.

Daarnaast worden nogal wat vernielingen "onderweg" (op weg van huis naar school/ recreatie/ verzamelplek) gepleegd. Onze aanname met betrekking tot vandalisme is, dat de meeste vernielingen plaatsvinden rond deze verzamelplekken en routes van jongeren.

Veel vormen van vandalisme onttrekken zich bovendien aan de effecten van (veronderstelde) sociale controle door de geringe tijdsduur die zij in beslag nemen. Ook al neemt de vandaal aan dat er -op een bepaalde plek- sprake is van effectieve sociale controle (dwz.: gezien worden betekent reactie=gepakt worden), dan weet hij nog dat hij allang weg kan zijn voordat een bewoner tijd heeft gehad om in te grijpen. Een voorbeeld hiervan is de beschadiging van auto's: dit kan zo snel -in het voorbijlopen- gebeuren dat een bewoner onmogelijk op tijd kan ingrijpen.

Wat (sexueel) geweld betreft nemen we aan dat (waargenomen) sociale controle op zich wel een factor is, waar de dader rekening mee houdt. Maar: naarmate de gepleegde daad impulsiever is, zal het belang van de factor sociale controle evenredig afnemen.

De factor toegankelijkheid (van het complex) zal hooguit de verdeling binnen/buiten (aantal delicten dat binnen c.q. buiten het gebouw wordt gepleegd) beïnvloeden (mits daders extern zijn), maar zal niet van invloed zijn op het aantal gepleegde delicten. De factor stevigheid (van delen van het gebouw) speelt hier hoegenaamd geen rol.

3.4.3 Operationalisatie van de afhankelijke variabelen

De volgende delicten zijn in het onderzoek betrokken:

Vandalisme:

- . vernieling aan gebouwen (inclusief brandstichting met als achtergrond baldadigheid),
- . vernieling van objecten in/aan deze gebouwen (brievenbussen e.d.),
- . beschadiging/vernieling van privé-eigendom van bewoners (fietsen, auto's e.d.) in/rond de gebouwen.

Inbraak:

- . inbraak in woningen,
- . inbraak in bergingen (box/schuur/garage).

Geweldpleging:

- . mishandeling/geweldpleging jegens personen,
- . bedreiging (geen beroving).

Sexueel geweld:

- . exhibitionisme,
- . aanranding,
- . verkrachting.

Daarbij werd al eerder aangetekend dat:

- (1) wij alleen geïnteresseerd zijn in gebeurtenissen die zich hebben afgespeeld op (semi-)openbare plaatsen;
- (2) wij ons richten op de werkelijk plaatsvindende criminaliteit. Dus niet op angst-, onrust-, of onveiligheids- gevoelens die (misschien) ten gevolge van criminaliteit ontstaan.

Gegevens over aantal en type van de in/rond de complexen gepleegde delicten kunnen in principe uit twee bronnen verkregen worden:

- uit de registraties van betrokken instanties: politie (alle delicten) en beheerder (m.n. vandalisme);
- uit de mond van van slachtoffers (bewoners) zelf.

In het onderzoek zullen beide informatiebronnen gebruikt worden om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van het hoe, wat en (met name) waar van de gepleegde delicten.

3.4.4 Kanttekeningen bij de operationalisatie van de afhankelijke variabelen

Vandalisme

Het delict vandalisme is moeilijk objectief te meten, aangezien:

- het (h)erkennen van vernielingen in/aan de gebouwde omgeving door bewoners nogal sterk afhankelijk is van de normen die bewoners hanteren. In een woonomgeving waar veel vernield wordt (of waar veel kapot is/slecht onderhouden is) merken bewoners vernielingen op den duur gewoon niet meer op. Ze (h)erkennen vernielingen niet meer als zodanig (en melden ze dus ook niet).
- het niet altijd duidelijk is wanneer er sprake is van moedwillige vernieling (= vandalisme) in tegenstelling tot "gewoon kapot gaan" (dit geldt met name voor beschadigingen in/aan de gebouwen zelf).
- er een overlap is tussen vernieling en inbraak(pogingen), met name bij inventarisatie van ervaringen van bewoners zal uitgekeken moeten worden voor een "dubbele telling" (dwz. bewoners melden vernieling van bijv. een (box)deur en inbraak in de box/woning);

- veel vernielingen in geen enkele registratie terecht komen, noch die van de politie, noch die van de beheerder (voor zover die al een aparte registratie van vernielingen hebben).

Bij het vaststellen van de hoeveelheid, het type en de ruimtelijke spreiding van vernielingen zullen we noodgedwongen (ook) af moeten gaan op minder "hard" materiaal als indrukken van sleutelfiguren en eigen observaties.

Inbraak

De officiële (politie)term voor inbraak is "diefstal met verbreking", dwz. er moet sprake zijn van (sporen van) braak voordat (officieel) van inbraak gesproken wordt.

Daarmee worden andere manieren van het binnendringen van de woning/berging uitgesloten. Bepaalde manieren van binnendringen zonder braak zijn in dit onderzoek echter ook van belang, te weten:

- insluiping/inklimming: de inbreker komt binnen door een niet afgesloten deur of raam, hij klimt het balkon op, hij klimt over het muurtje/wandje van de berging etc.
- gebruik valse sleutel: de inbreker gebruikt een looper, een sleutel die op meerdere (box)deuren past, een ex-bewoner heeft nog een sleutel van de woning etc.

Deze vormen van "inbraak" vallen wat ons betreft onder de definitie van inbraak (bredere definitie dan de formele).

Geweldpleging

We zijn alleen geïnteresseerd in die vormen van geweldpleging die mogelijk een relatie hebben met de gebouwde omgeving.

Het overgrote deel van de plaatsvindende gewelddadige confrontaties tussen mensen vindt haar oorzaak in de relationele sfeer (ruzies tussen partners, vrienden, burens). Aanleiding en pleegplaats hebben in deze gevallen niets te maken met de gebouwde omgeving*.

Dit impliceert een forse inperking van het delict geweldpleging tot "ongemotiveerd geweld door onbekende daders" (een bewoner wordt in of vlakbij het complex door een wildvreemde aangevallen/bedreigd).

Alleen deze vorm van geweldpleging heeft (mogelijk) een relatie met de gebouwde omgeving (donkere hoeken/plekken).

Sexueel geweld

Ook het begrip sexueel geweld wordt ingeperkt tot die vormen die (mogelijk) een relatie hebben tot de gebouwde omgeving, dwz. sexueel geweld buitenshuis door (een) onbekende dader(s).

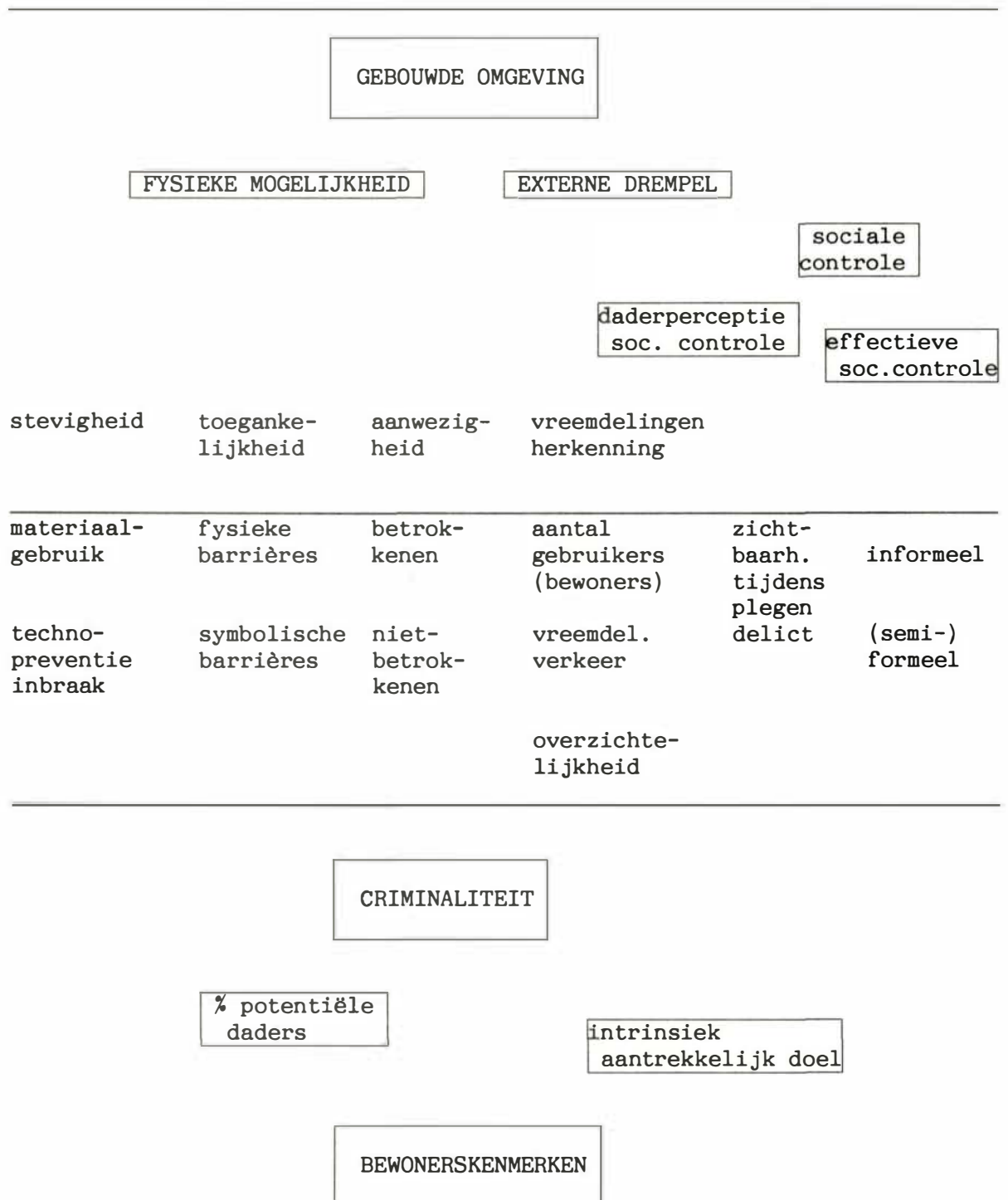
Waarschijnlijk (er is niet veel bekend over omvang en achtergronden van sexueel geweld) maakt dit soort sexueel geweld (buitenshuis/ onbekende dader) maar een klein deel van het totale sexuele geweld

*

= Een uitzondering hierop is de burenruzie n.a.v. geluidsoverlast (gehoorigheid woningen).

3.4.3 Samenvatting operationalisaties

De in het onderzoek opgenomen kernbegrippen, onafhankelijke en afhankelijke variabelen en hun onderlinge relaties staan in het onderstaande schema nog eens samengevat.

3.5 De gegevenverzameling

3.5.1 Verzameling van de delictgegevens

In de meeste steden zijn op twee manieren gegevens verzameld over de delicten vandalisme, inbraak, geweldpleging en sexueel geweld in en rond de onderzoekscomplexen.

Ten eerste is de politieregistratie nagezocht op meldingen en/of aangiftes van deze delicten, over een periode van drie jaar (1983 t/m 1985).

Ten tweede is onder de bewoners van de complexen een vragenlijst uitgezet, waarin (ondermeer) gevraagd werd naar eigen ervaringen met deze vier delicten.

Deze vragenlijst wordt hierna verder aangeduid als "slachtoffer-enquête" of "bewonersenquête".

Enquêteren onder bewoners was nodig omdat politiegegevens (aangiftes) verre van volledig zijn: lang niet alle delicten worden bij de politie gemeld en/of door de politie geregistreerd.

Het delict vandalisme wordt vaak niet aangegeven omdat de slachtoffers het gebeurde te onbelangrijk vinden of omdat ze weinig verwachten van het aangifte doen ("de politie doet er toch niets aan").

Bij geweldpleging (ruzies, vechtpartijen, bedreiging) kan een rol spelen dat mensen het conflict vaak onderling wel oplossen. Ook kan het zijn dat eigenlijk beiden schuld hebben aan het gebeurde (waar twee honden vechten....) of dat het slachtoffer bang is voor represailles.

Bij sexueel geweld ligt (waarschijnlijk) het aangifte- percentage het laagst: schattingen lopen uiteen van 1% tot 10% van de gevallen. De taboesfeer die nog steeds hangt rond sexueel geweld is daar mede debet aan: slachtoffers schamen zich of zijn bang voor de reactie van (veelal mannelijke) politiefunctionarissen.

Voor het delict inbraak liggen de zaken anders: als bij de inbraak (kostbare) zaken gestolen zijn en/of schade is toegebracht aan woning en/of inventaris, dan zal het slachtoffer vrijwel zeker aangifte doen. De verzekering betaalt niet uit als men geen aangifte doet.

Het aangiftepercentage wordt dan ook zeer hoog geschat: naar schatting komt zeker 80% van de inbraken ter kennis van de politie.

Concluderend kunnen we zeggen dat de politiegegevens over het delict inbraak waarschijnlijk een vrij getrouwe afspiegeling van de werkelijke situatie geven. Een uitzondering hierop zijn inbraken in bergingen en inbraakpogingen, deze delicten komen minder vaak in de politieregistratie terecht.

Voor de delicten vandalisme, geweld en sexueel geweld ligt de zaak anders: in dat geval hebben we niet zoveel aan de politie-registratie. Enkel afgaan op politiegegevens zou leiden tot een behoorlijke onderschatting van dat wat er werkelijk gebeurt. Deze onderschatting zal vooral gelden voor relatief "lichte" delicten: kleine vernielingen, kleine inbraakjes (bijv. in bergingen), ruzies en vechtpartijen waarbij niemand (ernstig) letsel oploopt, het lastigvallen van vrouwen op straat etc.* Het boven water krijgen van deze groep niet-aangegeven lichte delicten is zeer belangrijk voor dit onderzoek: juist deze delicten zullen een vrij sterke relatie hebben met de (gebouwde) omgeving. Kleine vernielingen, kruimelinbraken e.d. worden vaak mogelijk gemaakt door de situatie: het zijn typische gelegenheidsmisdrijven. Vandaar de slachtofferenquête.

We zullen nu eerst nader ingaan worden op deze slachtofferenquête en met name op de interpretatie van de delictgegevens: ook aan slachtoffergegevens zitten de nodige haken en ogen.

3.5.2 De slachtofferenquête

De enquête zelf is integraal opgenomen in bijlage 1. De enquêtes zijn huis aan huis bezorgd en enkele dagen later huis aan huis opgehaald door de onderzoekers. Men kon de enquête ook opsturen middels een antwoordenvolp. In de enquête is -naast ervaring met de delicten- summier gevraagd naar enkele persoonsgegevens en naar het oordeel over de woning en de woonomgeving. Een overzicht van de gegevens die de enquête (per complex) opleverde treft u aan in bijlage 3. In bijlage 4 zijn de voornaamste gegevens van alle steden naast elkaar gezet, zodat -enige- vergelijking mogelijk is.

Interpretatie van de delictgegevens uit de enquête

Zoals gezegd moet ook de informatie van bewoners zelf met de nodige voorzichtigheid bekeken worden. De voornaamste interpretatie-problemen laten we hieronder kort de revue passeren.

(1) De benoeming van delicten

In het onderzoek wordt (min of meer) uitgegaan van een aantal delicten zoals we ze in formeel-juridische zin kennen. Deze opvatting van wat wel en niet een delict is, hoeft niet altijd overeen te stemmen met wat bewoners als wel en niet "crimineel" aanmerken.

*

- Ook bepaalde "zware" delicten worden niet of nauwelijks aangegeven: langdurige mishandeling binnen het gezin, (herhaalde) aanranding of verkrachting binnen een relatie en andere zware vormen van geweldsgebruik blijven vaak lange tijd of altijd onder water. Wat dit onderzoek betreft is het laatstgenoemde "gat" in de politiegegevens geen probleem: we richten ons op die delicten die (mogelijkerwijs) een relatie hebben met de gebouwde omgeving. Die relatie lijkt ver te zoeken in de bovengenoemde gevallen van zwaar geweldsgebruik.

Het delict inbraak levert het minste problemen op: wat wel en niet een inbraak is, is een vrij duidelijk omlijnd iets (al vormen insluipingen hier eventueel nog een probleem).

Vandalisme is lastiger; de voornaamste problemen rond de interpretatie van meldingen van vernielingen kwamen in paragraaf 3.2.2 al aan de orde.

Het voornaamste probleem is dat mensen verschillende normen kunnen hanteren over hoe ernstig een vernieling moet zijn om vermeldenswaard te zijn.

Iets dergelijks geldt ook voor (sexueel) geweld: men kan verschillende normen hebben over wat wel en niet aangemerkt kan worden als (sexueel) geweld. De één vindt een kloppartij nauwelijks het vermelden waard, de ander zal een kibbel met de burens vermelden onder het kopje "geweld".

Verschillen in de normen die mensen hanteren over wat de moeite van het vermelden waard is, kunnen dus leiden tot een scheef beeld over de ernst van de criminaliteits-situatie in een bepaalde woonomgeving. Dit probleem speelt met name bij vernieling: een omgeving waarin veel vernield wordt/veel kapot is kan de normen van de gehele groep bewoners veranderen (verlagen), waardoor ze vrij consequent minder vernielingen melden dan een bewonersgroep die weinig gewend is. Dat is dan ook de reden dat de gegevens uit de vragenlijst altijd aangevuld zijn met observaties van de onderzoekers zelf en (zo mogelijk) met indrukken van betrokkenen (bewoners, beheerder, politie).

(2) Interpretatie van aantallen

In de rapportage van het bewonersonderzoek (bijlage 3) staat vermeld hoeveel procent van de bewoners ervaring heeft gehad met een delict. De lezer dient er hierbij op te letten dat we in de vragenlijst geen tijdsbeperking* hebben aangebracht. We hebben gevraagd naar ervaringen vanaf het moment dat men in het complex woonde.

Het percentage bewoners met ervaring met een delict moet dus altijd bekeken worden tegen de achtergrond van de gemiddelde woonduur. In concreto: als de gemiddelde woonduur 2 jaar is, dan hebben de gemelde delicten (voor een groot deel) betrekking op slechts twee jaar. Als bewoners gemiddeld 10 jaar in een complex blijven, dan zijn de gemelde delicten dus ook gespreid over een veel langere periode.

Een complex met veel verloop (lage gemiddelde woonduur) steekt dan al gauw (onterecht) positief af tegen een complex waar mensen lange tijd blijven wonen.

*

- Ten bate van de verzameling van maximale hoeveelheid informatie over pleegplaatsen, tijden, objecten en modus operandi hebben we opzettelijk niet gevraagd naar (bijv.) alleen ervaringen in het laatste jaar of de laatste drie jaar.

Op basis van het (beperkte) vooronderzoek in verband met de selectie van de complexen namen we aan dat verschillen in de frequentie waarmee de delicten voorkwamen vaststonden.

Interpretatieproblemen treden op in 2 gevallen:

- (a) De woonduur is laag en het aantal mensen met ervaring met een delict is laag. Gebeurt daar weinig crimineels of juist zoveel dat bewoners zo gauw ze kunnen gaan verhuizen (vóóordat ze zelf slachtoffer worden)?
- (b) De woonduur is hoog en het aantal mensen met ervaringen is hoog. Is er zoveel criminaliteit of is het gewoon dat iedereen wel eens iets meemaakt in zo'n lange tijd?

Door in bijlage 4 (overzicht rechte tellingen) de gemelde delicten te indexeren naar woonduur hebben we gepoogd dit probleem enigszins te ondervangen. Deze indexen zijn echter minder exact dan ze lijken, aangezien geen rekening is gehouden met eventuele geheugeneffecten (dwz. de kans bestaat dat men zich delicten die langer geleden zijn voorgevallen niet meer herinnert: complexen met een relatief lange gemiddelde woonduur komen dan weer te positief uit de bus).

Een tweede oplossing is de raadpleging van andere bronnen (politiegegevens, informanten) voor aanvullende informatie.

In ieder geval betekent dit wel dat men alleen op basis van de gegevens uit de slachtofferenquête zeer voorzichtig moet zijn met uitspraken over de huidige omvang van de criminaliteit in een complex.

3.5.3 Politiegegevens

De politiegegevens zijn zoveel mogelijk nagezocht op pleegplaats. In geval van inbraak valt pleegplaats samen met het adres van het slachtoffer, voor de overige delicten hoeft dat niet zo te zijn. Voor deze overige delicten (vernieling, geweld en sexueel geweld) geldt dat alleen delicten die in of rond het complex plaatsvonden en waarvan het slachtoffer een bewoner van het complex was, zijn gehandhaafd. Niet opgenomen zijn de delicten die in/rond het complex plaatsvonden, maar waarvan het slachtoffer elders woont.

Verder moet opgemerkt worden dat politiegegevens en uitkomsten van de slachtofferenquête nauwelijks aan elkaar te koppelen zijn. Dit is het eenvoudigst aan de hand van een voorbeeld duidelijk te maken. Stel dat een respondent in de slachtofferenquête een inbraak meldt, dan kan die inbraak ook in de politiegegevens zitten. Zeker is dat echter nooit: misschien heeft de respondent geen aangifte gedaan. Zelfs als de respondent aangifte gedaan, dan is het nog mogelijk dat de politie de zaak verder niet geregistreerd heeft (bijv. geen grote schade), of geregistreerd heeft onder een andere noemer (bijv. als inbraakpoging) dan de respondent in z'n hoofd heeft.

Samenvattend

Politiegegevens over de delicten vandalisme, geweldpleging en sexueel geweld dienen met enige argwaan bekeken te worden. Het is bekend dat veel relatief "lichte" (vaak gelegenheids-) delicten niet ter kennis van de politie komen. En ook al worden ze gemeld, dan worden ze vaak niet geregistreerd door de politie.

Een onderzoek onder bewoners is een goede aanvulling op de politiegegevens, met name omdat de gelegenheidsdelicten een vrij sterke relatie met de (gebouwde) omgeving hebben.

We hebben nogal uitgebreid stilgestaan bij de interpretatie van de gegevens uit de slachtofferenquête.

Dit om te voorkomen dat er verkeerde conclusies worden getrokken uit de cijfers die in de bijlagen 3 en 4 staan vermeld.

De lezer is nu gewaarschuwd.

Men hoeft echter niet eenzaam te worstelen met de interpretatie van de gegevens: daar waar het gevaar bestaat dat de cijfers een onjuist (scheef) beeld geven van de werkelijkheid steken wij zelf nogmaals een waarschuwende vinger op.

3.5.4 De opbrengst van de slachtofferenquête

Zoals al eerder gemeld zijn er slachtofferenquêtes gehouden in Groningen (2 complexen), Amersfoort, Middelburg en Amsterdam. In Middelburg en Amsterdam hebben we noodgedwongen het onderscheid tussen probleemcomplex en niet-probleem complex laten vallen. In Zaandam is gekozen voor een geheel andere aanpak: op basis van politiegegevens over een groter gebied (twee wijken) wordt de relatie delict-pleegplaats verder uitgediept. Het was niet doenlijk een slachtofferenquête te houden in een dergelijk groot gebied.

De respons

Over het algemeen is de respons bevredigend te noemen. De respons varieerde tussen de 38 en 51% (ongeveer) voor de complexen in Groningen, Amersfoort en Amsterdam. Middelburg is een uitschieter naar beneden: daar kregen we slechts 22% van de uitgezette enquêtes retour.

Geheel onverwacht was dit laatste niet: de betrokken WBV had ons al gewaarschuwd voor een niet al te positieve reactie op een dergelijke bewonersonderzoek. Het complex heeft de laatste jaren nogal wat negatieve publiciteit gehad en bewoners hebben weinig zin in onderzoeken die (in hun ogen) bijdragen tot een verdere stigmatisering van hun flats.

Hieronder staat een overzicht van de aantallen uitgezette en terugontvangen enquêteformulieren.

SCHEMA 1 OVERZICHT RESPONS

stad	complex	aantal woningen	aantal uitgezet	aantal ontvangen	% respons
Amersfoort	PC	232	210	84	40 %
	NPC	168	168	86	51 %
<u>(galerijflats)</u>					
Groningen (1)	PC	164	164	66	40 %
	NPC	155	155	74	48 %
<u>(portiekwoningen)</u>					
Groningen (2)	PC	132	132	56	42 %
	NPC	112	112	42	38 %
<u>(eengezinswoningen)</u>					
Amsterdam	n.v.t.	150	150	63	42 %
<u>(stadsvernieuwing)</u>					
Middelburg	n.v.t.	242	200	45	22 %
<u>(galerij/corridorflats 11 hoog)</u>					
TOTALEN		1355	1291	516	40 %

3.5.6 Verzameling van gegevens over complexkenmerken en beheer

Gegevens over de fysieke variabelen (kortweg: toegankelijkheid, stevigheid en fysieke randvoorwaarden voor sociale controle: zie verder hoofdstuk 2) zijn door de onderzoekers door middel van eigen waarneming vastgesteld. Eventuele veranderingen in de fysieke variabelen zijn nagevraagd in interviews met sleutel- personen, met name beheerders en eventueel bewoners (zie hier onder).

In alle complexen zijn interviews met sleutelpersonen gehouden. De interviews werden gehouden met behulp van een semi-gestructureerde vragenlijst.

In deze vragenlijsten kwam achtereenvolgens aan de orde:

- korte schets van de sfeer in het complex, de voornaamste problemen (breder dan alleen criminaliteit), een stukje geschiedenis (ontwikkelingen van de laatste jaren);
- per delict:
 - . eigen indrukken omvang/aard/problematische plekken,
 - . onze gegevens uit de enquête plus politieregistratie,
 - . relatie tussen aard/omvang/plekken van het delict en kenmerken van de gebouwde omgeving op macro-, meso- en micro-niveau,
 - . toepasbaarheid en verwachte effecten van de drie preventiestrategieën (toegankelijkheid/sociale controle/technopreventie)

Afhankelijk van het type deskundigheid van de geïnterviewde sleutelpersoon kregen verschillende delen van de vragenlijst meer nadruk.

Per complex zijn de volgende sleutelpersonen benaderd:

De wijkagent

De nadruk lag hier op een verder uitdieping van de achtergrond/ontstaangeschiedenis van de criminaliteit in de onderzochte complexen. Voorts werd vrij uitgebreid stilgestaan bij de mogelijke toepassingen van de drie preventiestrategieën.

De woningbouwvereniging(en)

Meestal is een gesprek gehouden met een medewerker belast met bewonerszaken en een medewerker van de technische dienst (en/of de huismeester).

Met deze functionarissen werd met name ingegaan op de rol van het beheer bij het ontstaan c.q. voorkomen van criminaliteitsproblemen. Eventueel al genomen preventieve maatregelen werden geïnventariseerd en op hun (geschatte) effect beoordeeld. Vanzelfsprekend kwamen ook de drie preventie-strategieën aan de orde. Jammergenoeg bleek geen van de WBV-en te beschikken over een aparte vandalisme-registratie.

Bewoners

Per complex is er gepraat met een bewonersgroep, zo mogelijk een bestaande groep (huurderscommissie o.i.d.), soms met een aantal individuele actieve bewoners.

In deze interviews zijn globaal dezelfde thema's aan de orde gekomen als in de gesprekken met de functionarissen van woningbouw- verenigingen en wijkagenten. De nadruk lag hier meer op beschrijving van de problemen en minder op verklaring en preventie.

4 HET ONDERZOEK

Voordat we ingaan op de inhoudelijke conclusies die we kunnen trekken uit het veldonderzoek, willen we nog even stilstaan bij de praktische en organisatorische problemen die we in de loop van het onderzoek tegen het lijf liepen.

De originele opzet -paarsgewijze vergelijking van complexen van hetzelfde bouwtype- is in een aantal gevallen niet gerealiseerd. Bovendien traden ook in de gevallen waarin wel twee complexen vergeleken werden onverwachte complicaties op. Bij de case-beschrijvingen (zie deel II) wordt per case vermeld tegen welke specifieke problemen we opliepen.

Uiteraard hebben deze complicaties soms gevolgen voor het type conclusies die we uit de cases kunnen trekken. Welke gevolgen is afhankelijk van het type probleem. Daarom sommen we hieronder per case nog even kort op wat er mis ging en wat dit betekent voor de interpretatie van de resultaten.

4.1 De selectie van de complexen

Het onderzoek steunde op 3 methodologische poten, te weten:

1. Paarsgewijze vergelijking: 2 complexen van hetzelfde bouwtype en in dezelfde stad (en wijk) worden met elkaar vergeleken.
2. Onderscheid PC/NPC: één van de twee complexen heeft veel last van criminaliteit (m.n. vandalisme en inbraak) het andere complex heeft -vergelijkenderwijs- weinig last van criminaliteit.
3. Matching: relevante bewonerskenmerken worden constant gehouden zodat verschillen in criminaliteit niet toegeschreven kunnen worden aan verschillen in bewonerssamenstelling van de complexen, en wel aan planologische, bouwkundige en detailleringskenmerken van de complexen.

ad 1. Paarsgewijze vergelijking

In twee cases is de paarsgewijze vergelijking niet geheel geslaagd.

- Amsterdam:

Door organisatorische problemen moesten wij vrij laat in het onderzoek het oorspronkelijke geplande complexpaar "stadsvernieuwing" (Den Haag) laten vallen. Op de valreep is toen gekozen voor een stadsvernieuwingsproject in Amsterdam. Hoewel het project uit twee aparte (deels in elkaar overlopende) complexen bestaat was opsplitsing van de projecten voor de bewonersenquête weinig zinvol. Dit omdat het NPC erg weinig woningen (39 stuks) bevat.

- Middelburg:

Hier is het onderscheid PC/NPC zoals het origineel gepland was, niet geheel uit de verf gekomen. Dit omdat de hoogbouwflat die zich qua criminaliteit duidelijk onderscheidde van de twee naburige flats ten tijde van het bewonersonderzoek ontruimd was, waardoor bewonersgegevens niet meer achterhaald konden worden. We konden echter wel gebruik maken van politiegegevens -gesplitst naar flat- en gegevens van de sociaal toezichthouder (niet gesplitst naar flat) voorhanden.

ad 2. Het onderscheid tussen PC en NPC

Een tweede belangrijk uitgangspunt van de onderzoeksopzet was dat de twee complexen duidelijk moesten verschillen wat betreft het criminaliteitspeil ter plekke.

Het begrip criminaliteit werd -voor de selectie- toegespitst op vandalisme en inbraak; (sexuele) geweldsdelicten komen te weinig voor om een zinnige keuze op te kunnen baseren. Aangezien er geen geld en tijd was voor een uitgebreid vooronderzoek moesten we afgaan op indirecte en incomplete informatie over het aantal inbraken c.q. de vandalismed Problemen in en rond de complexen.

In twee gevallen bleek deze informatie niet geheel te kloppen met de gegevens die we in de loop van het onderzoek verzamelden.

- Amersfoort:

In het geval van Amersfoort bleek het NPC meer last van inbraak te hebben dan het PC. Op zich een boeiend gegeven, gezien de stellige overtuiging van alle betrokkenen (bewoners, WBV, politie) dat het NPC nauwelijks last had van inbraak. Voor ons onderzoek echter een lastige zaak; we werden ongewild geconfronteerd met het probleem van interpretatie van gegevens over de frequentie van een delict. De bewonersenquête was niet bedoeld als een meting van frequenties (aangenomen werd immers dat frequentieverschillen vaststonden). Bij de enquêtevragen naar slachtofferschap waren tijdsbepalingen of -beperkingen vermeden ten bate van het verzamelen van een maximale hoeveelheid informatie over het wat, waar en hoe van de delicten. Ook uit politiegegevens kan men geen al te directe afleidingen maken over de frequentie van delicten in een complex. Kortom: in deze case werd het onderscheid tussen PC en NPC wat vaag, of liever: het onderscheid diende genuanceerd te worden op basis van het type delict dat men onder de loupe neemt. Voor vandalisme klopte het onderscheid PC/NPC wél, voor inbraak draaide het onderscheid zich 180 graden om.

- Groningen 2:

De tweede case waarin we stuiten op interpretatieproblemen wat betreft de frequentie van de delicten vandalisme en inbraak, was de case van de eensgezinswoningen in Groningen. Het probleem lag hierbij wat anders dan in Amersfoort: ditmaal wijken de resultaten van de bewonersenquête (in PC en NPC werden ongeveer evenveel gevallen van vandalisme en inbraak gemeld) nogal sterk af van de politiegegevens (beduidend meer aangiftes van vandalisme en inbraak in het PC). Op basis van onze gegevens valt niet uit te maken waaraan deze discrepantie te wijten is.

Mogelijke verklaringen zijn: de bewoners van PC en NPC hanteren verschillende normen (m.n. ten aanzien van vernieling), de bewoners verschillen in aangiftebereidheid en/of het registratiebeleid van de politie is verschillend ten aanzien van PC en NPC.

*- D.w.z. indrukken van betrokkenen (WBV, politie) en politiecijfers over hooguit één jaar.

Gevolg van het "verwaterde" onderscheid tussen PC en NPC is, dat we wel een aantal risicoverhogende kenmerken van de complexen kunnen opsommen, maar dat we deze kenmerken niet kunnen evalueren ("kenmerk X is beter dan kenmerk Y, want er wordt minder vernield/ingebroken in het complex met kenmerk X").

We blijven steken in aannames, bijvoorbeeld: een doolhofachtige opzet lijkt ons minder slim dan korte, rechte straten. Maar een mogelijk effect op het aantal inbraken kunnen we niet hard aantonen.

Een (schrale) troost is, dat beide complexen -vergeleken met andere onderzoekscomplexen (meergezinswoningen)- behoren tot de lage-risicogroep wat alle delicten betreft (zie ook bijlage 4). Uit preventief oogpunt is deze case niet de meest relevante/interessante. Er hóeft -gezien de lage risico's- eigenlijk nauwelijks aan gesleuteld te worden. Overigens is dit laatste feit een ondersteuning van Newmans uitspraak dat dergelijke woningen zo'n beetje het ideale bouwtype zijn uit preventief oogpunt.

ad 3. Matching op bewonerskenmerken

De matching op bewonerskenmerken is (voor zover van toepassing) in alle cases uitstekend gelukt, op één uitzondering na: de portiekwoningen in Groningen.

De niet-geslaagde matching brengt een aantal interpretatieproblemen met zich mee, waardoor het moeilijk wordt om "harde" verbanden tussen criminaliteit en de gebouwde omgeving te leggen.

Anderzijds is deze case een schoolvoorbeeld van onze stelling dat sociale en sociaal-demografische factoren en processen vaak doorslaggevend zijn t.a.v. criminaliteit (en de preventie ervan) dan planologische en/of bouwkundige factoren an sich.

NPC en PC vertonen in deze case grote verschillen in bewonerskenmerken en in hun sociale geschiedenis, verschillen die overduidelijk de (grote) verschillen in criminaliteit grotendeels verklaren. Tegelijkertijd vertonen PC en NPC vrij weinig verschillen op meso- en microniveau (d.w.z. bouwkundige/architectonische kenmerken).

Gekozen is daarom voor een omgekeerde invalshoek: verschillen in criminaliteit werden niet verklaard uit bouwkundige verschillen, maar de planologische en bouwkundige kenmerken van de complexen werden geëvalueerd tegen de achtergrond van de (zeer uiteenlopende) lokale risico's.

Daarmee werd met name deze case een nadere uitwerking van onze stelling dat goede preventie begint met een analyse van de lokale risico's en (on)mogelijkheden: welke daders, waar vandaan, welke motieven/ wie zijn de (potentiële) slachtoffers, wat is hun leefpatroon, organisatiegraad en -potentieel, etc.

Al met al is er in elke case wel iets misgegaan: of een vergelijkingscomplex ontbreekt, of verschillen in criminaliteit bleken niet aanwezig, discutabel of tegengesteld aan de verwachtingen, of bewoners verschilden aanzienlijk op relevante kenmerken. Dit toont aan hoe belangrijk het is om (met een dergelijke onderzoeksopzet) veel tijd te besteden aan een intensief vooronderzoek. Selectie van complexen op basis van summiere of indirecte informatie blijkt een hachelijke zaak. Helaas was in dit geval ons de tijd voor een uitgebreide selectie-ronde niet gegeven.

Niet alle 'missers' hadden even ernstige gevolgen voor de interpretatie van de gegevens. Het minst 'erg' was het feit dat soms het onderscheid tussen PC en NPC anders lag dan verwacht was. Een omkering zoals bij de Amersfoortse case (inbraak) van de rol van PC en NPC was juist wel boeiend: het demonstreerde het feit dat meningsvorming over criminaliteit en over 'het niveau van sociale controle' niet altijd erg stevig geworteld is in de feiten. Meer problematisch waren de cases Middelburg en Amsterdam. De Middelburgse flats verschilden in planologisch en bouwkundig opzicht eigenlijk te weinig van elkaar. De flat met de meeste criminaliteitsproblemen had een duidelijk afwijkende bewonersgroep, waardoor het nogal kunstmatig werd om criminaliteitsverschillen toe te schrijven aan (minimale) bouwkundige en planologische verschillen. In Amsterdam konden we wat criminaliteit betreft niet goed differentiëren tussen PC en NPC. Politiegegevens bleken uiteindelijk slechts in uiterst summiere vorm te krijgen (alleen aantallen aangiftes) en in de bewonersenquête kon geen verschil tussen PC en NPC aangebracht worden (NPC te klein). Qua ligging verschilden de complexen niet echt, waardoor planologische factoren buiten beschouwing bleven. Dankzij het feit dat de complexen een aantal saillante bouwkundige verschillen vertoonden, werd het al met al toch een aardige case.

Van groot belang voor het toetsen van vermoedens/veronderstellingen die uit de cases naar voren kwamen, waren de Zaanse gegevens. Door -zoals we in Zaandam gedaan hebben- een groter gebied te nemen (met een variëteit aan bouwtypen) konden veel hardere uitspraken gedaan worden over de effecten van bouwtype, bewonersgebruik, zichtbaarheid, toegankelijkheid etc. op de criminaliteit (m.n. inbraak) ter plekke.

4.2 Verdere organisatie en uitvoering van het onderzoek

In een aantal gevallen heeft het heel wat voeten in de aarde gehad om inzage te kunnen krijgen in de politiegegevens. Op zich is dit wel begrijpelijk: de privacy van de slachtoffer moet natuurlijk beschermd worden.

Eén case (Den Haag) is zelfs, na zeer veel vijfen en zessen, uit het onderzoek verdwenen door de problemen rond het verkrijgen van delictgegevens. In twee andere gevallen zijn de aangiftes uitgepluisd door politie-ambtenaren zelf. Dit hield voor ons werkbeparing in, echter ook enig verlies van informatie. Zo kregen we bijvoorbeeld -in Middelburg- niet de beschikking over de exacte pleegplaats van een inbraak (huisnummer), maar moesten we het stellen met meer algemene plaatsaanduidingen (hoekflat vs. middenflat e.d.).

In de meeste gevallen leverde het onderhandelen met de verschillende gemeentelijke politiecursen wel een behoorlijke vertraging van het onderzoek op.

Het bewonersonderzoek is in alle plaatsen vlot en voorspoedig verlopen. De respons was -met uitzondering van Middelburg- zeer bevredigend. Het persoonlijk huis aan huis ophalen van de vragenlijsten (naast een terugstuur-mogelijkheid op antwoordnummer) heeft naar onze mening zeker positief bijgedragen aan de hoogte van de respons.

De medewerkingsbereidheid van de geïnterviewden (medewerkers van woningbouwverenigingen, wijkagenten en bewoners) was over het algemeen zeer groot. Het werken met een gestructureerde vragenlijst beviel goed. Zeker gezien het grote aantal thema's dat per gesprek aan de orde diende te komen was de vragenlijst een prettig houvast. De uitgebreidheid van de vragenlijst zorgde er wel voor dat de gesprekken over het algemeen zeer lang duurden (3 tot 5 uur), waardoor aan het eind zowel interviewer als geïnterviewde duidelijke uitputtingsverschijnselen vertoonden.

4.3 Hoe zouden wij achteraf gezien het onderzoek aangepakt hebben?

Op zich kan de gehanteerde onderzoeksmethode heel aardige resultaten opleveren. Door het grote aantal selectiecriteria waaraan de complexen moeten voldoen is deze opzet echter wel vrij kwetsbaar. Als niet voldaan wordt aan de gestelde criteria, kan dit grote gevolgen hebben voor de interpretatie van de verzamelde gegevens. Een bijkomend probleem is de fasering van een dergelijk onderzoek: de informatie die we eigenlijk al hadden moeten hebben voor de selectie van de complexen (zoals m.n. betrouwbare criminaliteitscijfers) kan pas verzameld worden tijdens het onderzoek, na de selectie dus.

Dit impliceert dat men:

- . rekening moet houden met de mogelijkheid dat de selectie in een aantal gevallen niet geslaagd zal zijn;

of

- . tijd en geld uit moet trekken voor een zeer uitgebreid vooronderzoek ten bate van de selectie. Men zou in dit geval bijvoorbeeld zo'n 20 complexparen (drie per woningtype) moeten selecteren, aldaar uitgebreid vooronderzoek moeten doen (bouwkundige gegevens, bewonersgegevens, criminaliteitsgegevens) om vervolgens over te gaan tot de definitieve selectie. Een zeer tijd- en geldverslindende procedure.

Deels waren de beschreven problemen niet geheel te voorkomen. Een deel van de organisatorische (en daaruit voortvloeiende interpretatieve) problemen zijn terug te voeren op het feit dat de centrale vraagstelling van het onderzoek erg breed van strekking was. Gezien het feit dat in Nederland eigenlijk nog nauwelijks onderzoek gedaan is naar de relatie tussen gebouwde omgeving en criminaliteit, was een breed opgezet onderzoek met een ruime vraagstelling op zich de juiste keuze.

Voor de onderzoekers was het een pittige opgave: er moest rekening gehouden worden met zo'n beetje alle factoren in de gebouwde omgeving die mogelijk een relatie hadden met criminaliteit. Een uitgewerkt theoretisch model, waarin deze menigte van factoren gegoten kon worden, was (overigens ook niet in het buitenland) niet voorhanden. Naast inhoudelijke kennisvergaring speelde de verdere ontwikkeling van theoretische noties een prominente rol in het onderzoek.

Een belangrijke verdienste van dit onderzoek is dan ook, dat een aantal veel gebruikte, maar slecht omschreven begrippen zoals bijvoorbeeld "de aanwezigheid van mensen", "zichtbaarheid", "overzichtelijkheid" en "sociale controle" zijn uiteengehaald en zijn omgezet (geoperationaliseerd) in een aantal concrete, voor onderzoekers en beleidsmakers meer hanteerbare gebouwde omgevingskenmerken.

De in dit onderzoek ontwikkelde operationalisaties kunnen -en zullen, hopelijk- in de toekomst het uitgangspunt zijn van verder onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en de gebouwde omgeving.

Want dat verder onderzoek geboden is, dat is in onze ogen boven elke twijfel verheven.

Op basis van de kennis die we nu hebben kunnen we een aantal mogelijkheden voor verder onderzoek noemen.

De eerste mogelijkheid is, om op complexniveau te blijven werken maar de selectie van cases sterker te richten op de beantwoording van bepaalde specifieke vragen. Bijvoorbeeld: twee cases specifiek gericht op de problemen van meergezinswoningen in een kinderrijke buurt met eengezinswoningen, twee cases gericht op de effecten van zicht van de straat/woningen op openbare ruimtes en woningen in het complex, twee cases gericht op de effecten van overzichtelijkheid van de ruimtes in het complex, twee cases gericht op de effecten van afsluiting van entree's, etc. Combinaties van één of meer factoren in één case zijn uiteraard mogelijk.

Een alternatieve benadering is een benadering à la Zaandam: neem een grotere wijk met een variatie aan woningtypen. Een duidelijk voordeel is dat men veel hardere informatie krijgt over de samenhang van individuele gebouwde omgevings-factoren (bijv. aantal woningen per entree, hoekwoningen versus middenwoningen etc.) met bepaalde vormen van criminaliteit. Een wijk-aanpak leent zich bovendien (in tegenstelling tot een complex-aanpak) voor de onderlinge vergelijking van bouwtypen, bijvoorbeeld portiekwoningen versus galerijflats versus corridorflats. Nadelen zijn dat men minder de diepte in kan gaan (bijv. het houden van een bewonersenquête wordt erg duur) en dat de onderlinge samenhang van de diverse individuele factoren moeilijk na te gaan is.

Welke aanpak aantrekkelijker is (complexen versus wijken) is ook afhankelijk van de vragen die men wil beantwoorden. Legt men de nadruk op procesmatige aspecten en beheer dan verdient de complex-aanpak de voorkeur. Wil men daarentegen meer en meer exact weten welke individuele gebouwde omgevingsfactoren samenhangen met criminaliteitsrisico's, dan heeft men meer aan een wijksgewijze aanpak.

Uiteraard is een mengvorm ook heel aardig: neem een wijk, analyseer op wijkniveau de aard, omvang en spreiding van de criminaliteit en kies vervolgens een aantal interessante complexen uit voor nadere bestudering. Deze benadering, waarbij men als het ware langzaam "inzoomt" op de gebouwde omgeving, verenigt de voordelen van een wijksgewijze aanpak met die van een complexgewijze aanpak.

Overigens verdient het aanbeveling bij de keuze van het onderzoeks-object (zeker als het een wooncomplex en geen wijk betreft) er op te letten dat het criminaliteitsniveau niet al te laag is. Het hoeft niet meteen om een tweede Gliphoeve te gaan, maar over een complex waar in drie jaar tijd twee vernielingen en drie inbraken zijn gepleegd valt ook weinig zinnigs te zeggen, behalve dat het er blijkbaar erg veilig is. Dat laatste zal meestal te maken hebben met sociaal-demografische (type bewoners) en planologische (ligging) factoren. Aan een beschouwing van bouwkundige factoren op meso- en microniveau komt men dan niet eens toe. Dat is uiteraard zonde.

4.4 De relatie tussen het veld- en het literatuuronderzoek

De inhoudelijke opbrengst* van het literatuuronderzoek was dat een drietal kernbegrippen of strategieën naar voren kwam als vruchtbare uitgangspunten voor de preventoloog.

Kortweg waren dit:

- Toegankelijkheid: hoe zoekt een dader, op welke plekken komt hij wel (makkelijk) en welke niet? Hoe kan de (waargenomen) toegankelijkheid van plekken -via de gebouwde omgeving- gemanipuleerd worden?
- Sociale controle: en met name (1) de fysieke randvoorwaarden voor sociale controle en (2) de fysieke kenmerken van -signalen uit- de gebouwde omgeving waaraan potentiële daders het lokale niveau van sociale controle aflezen.
- Technopreventie: hoe kan men via technische ingrepen de kans op delicten verkleinen (mogelijkheid verminderen). Onder welke omstandigheden "werkt" het en wanneer is het verspilling van geld en moeite?

In het literatuuronderzoek is een groot aantal buitenlandse onderzoeken besproken, die op deze vragen enig licht wierpen. Aan de hand van onze gegevens kunnen we een aantal van deze resultaten toetsen aan de Nederlandse situatie. Daarnaast kunnen vrij algemene ideeën/uitspraken verder aangescherpt of genuanceerd worden ("wat X beweert over flatgebouwen dat geldt wel, maar alleen als..."). In de hierna volgende hoofdstukken zullen aan de hand van de drie bovengenoemde kernbegrippen onze bevindingen op een rijtje worden gezet.

In hoofdstuk 5 komt het begrip toegankelijkheid aan de orde, in hoofdstuk 6 het begrip sociale controle en in hoofdstuk 7 het begrip technopreventie. In het achtste en laatste hoofdstuk worden de voornaamste conclusies kort besproken en wordt een aantal aanbevelingen geformuleerd.

*- Naast uiteraard het feit dat binnen- en buitenlandse theorieën over de relatie criminaliteit - gebouwde omgeving nu eens op een rij zijn gezet en zijn geëvalueerd op hun merites en het feit dat de voornaamste voetangels en problemen waartegen onderzoekers, beleidsmakers en uitvoerders kunnen oplopen zijn geïnventariseerd.

5 TOEGANKELIJKHEID

Het begrip toegankelijkheid is door ons uiteengelegd in 3 factoren, te weten:

- de afstand tot het "aan te vallen" object,
- eventuele (fysieke of symbolische) barrières die de dader moet overwinnen op deze weg,
- de mogelijkheden die de dader heeft/ziet om na het plegen van het delict weg te komen (vluchtroutes).

Deze factoren gaan uit van de veronderstelling dat een dader actief zoekt naar een "geschikte gelegenheid". Daarbij dient aangetekend dat deze veronderstelling het sterkst geldt voor inbraak en met name voor inbraak in woningen (en utiliteitsobjecten).

Vandalisme en kleine (box-)inbraken worden gezien als een bijproduct van de aanwezigheid van jongeren (verzamelplekken en routes).

De keuze van verzamelplekken hangt ook samen met toegankelijkheidsfactoren, maar minder sterk dan bij inbraak het geval is.

Het begrip "toegankelijkheid" heeft, afhankelijk van het schaalniveau waarnaar men kijkt, verschillende betekenissen.

Op macro-niveau gaat het om de toegankelijkheid van het buurtje/het complex/de straat als geheel: hoe gemakkelijk of moeilijk wordt dit betreden door (externe) daders? Dit hangt samen met de vraag of er doorgaande routes over het complexterrein lopen, of er publieks-aantrekkende voorzieningen vlakbij het complex liggen en (mogelijk) of er symbolische barrières aanwezig zijn (vormgeving complex).

Op meso-niveau gaat het om de toegankelijkheid van de onderdelen van de gebouwen zelf: de toegankelijkheid van entreehallen, trappenhuisen, galerijen e.d.

Toegankelijkheid op microniveau is pure technopreventie, daaraan is een apart hoofdstuk (7) gewijd.

De vraag welke niveau's van toegankelijkheid relevant zijn in een concreet complex hangt ook samen met de vraag naar de herkomst van de daders. Als de daders (voornamelijk) van buiten het complex komen (extern zijn), dan is de toegankelijkheid op macro- en op meso-niveau relevant. Zijn de daders (voornamelijk) intern, dan is de toegankelijkheid op macro-niveau niet erg ter zake doende (de daders wónen immers in het buurtje/complex).

Verder zit er in de niveau's een "volgorde-effect": als het complex op macro-niveau niet toegankelijk is (en daders zijn extern), dan hoeft een vrij grote toegankelijkheid op meso- en micro-niveau geen negatieve gevolgen te hebben. De deuren hoeven niet versterkt want inbrekers komen sowieso de straat niet in.

Hetzelfde geldt voor de relatie meso-micro: als de centrale entree goed is afgesloten, dan kunnen de voordeuren in het gebouw zo ongeveer van karton zijn (als de daders extern zijn). M.a.w.: toegankelijkheid op een bepaald schaalniveau moet altijd bekeken worden tegen de achtergrond van toegankelijkheid op hogere schaalniveaus en tegen de achtergrond van de herkomst van daders: extern of intern.

In het literatuuronderzoek zijn een aantal theorieën en onderzoeken genoemd, die direct of indirect uitspraken doen over de relatie criminaliteit - toegankelijkheid.

Het voert te ver om hier deze theorieën en onderzoeken zelf uitgebreid te bespreken. Wel kunnen we ze kort noemen (steekwoorden), waarbij we de lezers voor nadere informatie verwijzen naar het literatuuronderzoek.

We beperken ons daarbij tot die theorieën en onderzoeken die we kunnen koppelen aan onze cases. Voorts maken we -voor zover mogelijk- een onderscheid naar niveau's, met nadruk op macro- en meso-niveau. Toegankelijkheid op micro-niveau overlapt (m.n. bij inbraak) zoals gezegd sterk met technopreventie.

Per niveau wordt:

- a) bestaande theorievorming kort op een rij gezet,
- b) getoetst of de theorie in overeenstemming is met onze cases.

De rest van dit hoofdstuk ziet er als volgt uit:

Par. 5.1: toegankelijkheid op macroniveau

(= de ligging van complexen in de wijk/stad).

Toetsing van vier theoretische opties:

- 5.1.1: de schiltheorie (Brantigham en Brantigham),
- 5.1.2: effecten van publieksaantrekkende voorzieningen (Gardener),
- 5.1.3: het keuzeprocess van de inbreker (Brown en Altman),
- 5.1.4: de ligging van woningen ten opzichte van de weg en openbaar groen (Winchester en Jackson),
- 5.1.5: algemene conclusies.

Par. 5.2: toegankelijkheid op meso-niveau

(= vormgeving van de complexen zelf).

Toetsing van twee theorieën:

- 5.2.1: gebouwafsluiting en inbraak (Newman),
- 5.2.2: risicoloze aanloop- en vluchtroutes (Bennet en Wright).
- 5.2.3: algemene conclusies.

5.1 Macroniveau: de ligging van de complexen in de wijk/stad

Vier theorieën uit het literatuuronderzoek doen uitspraken over toegankelijkheid van complexen op macro-niveau.

We zullen ze stuk voor stuk kort bespreken en evalueren in het licht van de onderzoeksresultaten.

5.1.1. De "schiltheorie" (Brantigham en Brantigham)

Korte inhoud: woningen/gebouwen aan de buitenzijde van een buurt zijn inbraakgevoeliger dan woningen/gebouwen binnenin het buurtje. Een buurt met veel schil kent een hoger inbraakrisico dan een buurt met weinig schil.

Twee cases zijn hier relevant, n.l.:

Eengezinswoningen Groningen

Het PC kan (met enige moeite) opgevat worden als een buurtje met een schil en een "binnenkant" (looppaden). Het is niet zo dat de woningen die binnenin het buurtje liggen (aan de looppaden) minder inbraakrisico kennen dan de woningen in de schil (aan de straat). Misschien wordt het mogelijke voordeel van de ligging binnenin het blok opgeheven door de aanwezigheid van de wirwar van vluchtroutes binnenin.

Zaandam

De eengezinswoningen die hun entree aan de buitenkant (straatkant) van de blokken hadden, bleken inderdaad wel inbraakgevoeliger dan de woningen die hun entree aan de binnenzijde (looppaden) van het blok hadden.

Op een hoger schaalniveau (hele wijk) zijn de galerijflats aan de oostelijke randweg opgevat als de buitenschil van de wijk Zuid. Het bleek dat deze flats geen hoger (integendeel: een lager) inbraakrisico hadden dan vergelijkbare flats die meer buurt-inwaarts lagen.

Conclusies

Op basis van deze bevindingen kunnen we de "schiltheorie" op twee manieren verder detailleren.

Woningen in de schil van een blok woningen (buurtje) zijn niet gevoeliger voor inbraak dan woningen aan de binnenkant van het buurtje als:

- er formele of informele routes door deze binnenkant lopen;
- en/of het binnenterrein onoverzichtelijk/slecht verlicht is (zie Groningen 2).

Op wijkniveau (dwz. een hoger schaalniveau dan het niveau van een blok woningen) zijn woningen aan de buitenrand van de wijk niet inbraakgevoeliger dan woningen aan de binnenkant, als:

- de woningen weinig aantrekkelijke inbraakobjecten zijn (geen intrinsiek aantrekkelijk doel);
- de daders uit de wijk zelf afkomstig zijn of de wijk goed kennen (zie Zaandam).

5.1.2 De effecten van publieksaantrekkende voorzieningen (Gardener)

Korte inhoud: publieksaantrekkende voorzieningen (scholen, ziekenhuizen, bioscopen, winkelcentra) hebben een uitstralingseffect op de directe omgeving. Er is meer criminaliteit (vandalisme/ inbraak) in en aan wooncomplexen die in de directe omgeving van deze "crime generators" liggen.

De volgende cases zijn hier relevant.

Eengezinswoningen Groningen

Van de aanwezigheid van het nabij het PC gelegen winkelcentrum gaat mogelijk een uitstralingseffect (vandalisme) uit, maar alleen doordat de (loop)route naar dit winkelcentrum door het PC-complex loopt. Van meer invloed lijkt echter de aanwezigheid van de 3-hoogflats aan de kop van de straat. De hallen van deze flats dienen als verzamelplek voor jongeren in een woonbuurt die overigens vrijwel geheel uit eengezinswoningen bestaat. Van het nabij het NPC gelegen winkelcentrum en schoolpleinen gaat geen uitstralingseffect uit, waarschijnlijk omdat routes van en naar deze plaatsen niet door het NPC-complex lopen.

Portiekwoningen Groningen

Wat betreft vandalisme in het PC is er mogelijk een uitstralingseffect van het buurt-jeugdhonk, weer in combinatie met een jongerenroute door de PC-straat. Van de winkels bij het NPC gaat geen of een zeer gering uitstralingseffect uit: routes lopen niet door het NPC-complex.

Amersfoort

Er zijn geen publieksaantrekkende voorzieningen vlakbij het PC-complex. Desondanks is er wel veel vandalisme. De hallen van de flats dienen als verzamelplek (overige woningen in de buurt zijn eengezinswoningen) voor jongeren uit het gebouw zelf en uit de buurt. Het complexterrein is bovendien een informele doorsteekroute voor veel jongeren op weg naar school. Van het winkelcentrum vlakbij het NPC gaat geen aanwijsbaar uitstralingseffect uit. Jongeren beperken zich tot het winkelcentrum en de nabijgelegen schoolpleinen. Er lopen geen informele routes door of langs het NPC.

Zaandam

Vandalisme (althans de aangegeven vernielingen) beperkt zich vrijwel geheel tot openbare gebouwen, met name scholen. Inbraak: van de kleine (winkel-)voorzieningen in wijk Zuid lijkt geen uitstraling uit te gaan. In de omliggende woonbebouwing wordt niet meer ingebroken dan in identieke woningen elders in de buurt. In wijk Noord lijkt van de plek waar meerdere voorzieningen geconcentreerd zijn (school, winkels, wijkgebouw) wel een licht uitstralingseffect uit te gaan.

Amsterdam

Van de metro(-entree, die verwerkt is in één van de toegangen van het NPC) gaat waarschijnlijk een uitstralingseffect uit, in die zin dat men door deze opzet potentiële daders van (sexueel) geweld, bedreiging en/of beroving als het ware "in huis haalt".

Conclusie

Gardeners theorie verdient twee nadere preciseringen.

- Publieksaantrekkende voorzieningen hebben niet sowieso negatieve effecten (wat betreft vandalisme/inbraakrisico's) op de omliggende bebouwing. Kleinschalige voorzieningen (enkele winkels, een kleine school etc.) tussen woonbebouwing kunnen waarschijnlijk weinig kwaad. Met andere woorden: uitstralingseffecten treden pas op als een bepaalde onderdrempel (minimale grootte) overschreden wordt.
- De afstand tussen (grote) publiekstrekkingen en woningen zegt nog niet zoveel. Als het stratenplan (c.q. de bouwkundige opzet: Amsterdam) dusdanig is, dat de aan- en afvoerroutes naar de voorzieningen niet langs woonbebouwing voeren, dan loopt de omliggende woonbebouwing geen extra risico's. Zijn dergelijke routes afwezig, dan kan de aanwezigheid van publieksaantrekkende voorzieningen juist een "afleidend" effect hebben: vandalisme en inbraak beperken zich tot de voorzieningen zelf.

In concreto houdt dit in dat publieksaantrekkende voorzieningen op twee manieren veilig geprojecteerd kunnen worden:

- (1) **grootschalig en door middel van fysieke barrières (slootjes) en/of stratenplan afgeschermd van omliggende woonbebouwing.**
Hierbij dient wel veel aandacht besteed te worden aan de beveiliging van de geconcentreerde voorzieningen zelf (bewaking en/of afsluiten 's avonds).
- (2) **kleinschalig en gespreid tussen woonbebouwing.** Enkele winkels, niet te grote scholen e.a. kleinschalige buurtvoorzieningen kunnen best tussen woningen geprojecteerd worden.
Zicht uit de woningen op deze voorzieningen (voor- en achterkant) vermindert (zie Zaandam-Noord) het inbraakrisico in de voorzieningen zelf.

5.1.3 Het keuzeproces van de inbreker (Brown & Altman)

Korte inhoud: bij de beslissing om een buurt/straat in te gaan let de dader (m.n. de inbreker) op 5 factoren*:

- zichtbaarheidsrisico (kans op herkenning/ontdekking)
- tekenen van aanwezigheid bewoners
- fysieke barrières (b.v. gracht rond buurt)
- symbolische barrières
- sociaal klimaat (reacties bewoners)

Op macro-niveau zijn alle complexen zeer goed toegankelijk. Fysieke barrières als grachten of andere afgrenzingen van het complex ten opzichte van de omgevende bebouwing zijn in geen van de cases aanwezig.

Wat we precies onder "symbolische barrières" moeten verstaan is in de literatuur niet altijd even duidelijk. Meestal bedoelt men (op macro-niveau) iets als een typerende eigen vormgeving van een complex of buurt. Doordat het complex/de buurt er "speciaal" (persoonlijk?) uit ziet, zouden potentiële daders minder snel geneigd zijn het complexterrein/de buurt te betreden.

In drie van onze cases kan men spreken van een typerende vormgeving van het complex, waardoor het complex zich onderscheidt van de omliggende bebouwing. Dat zijn:

Eengezinswoningen Groningen

Door het stratenplan en ook enigszins door het materiaalgebruik (andere kleur baksteen) onderscheidt het PC zich van de omliggende woonbebouwing. Desondanks wordt het complexterrein intensief gebruikt door niet-bewoners.

Amersfoort

Ook hier zorgen stratenplan en verkavelingsvorm ervoor dat het PC duidelijk onderscheiden is van de omliggende woonbebouwing. Ook hier is desondanks sprake van vrij intensief vreemdelingenverkeer over het complexterrein.

Amsterdam

De complexen zijn door hun moderne vormgeving opvallend anders dan de omringende (historische) woonbebouwing. Intensief gebruik van het complexterrein door niet-bewoners is ook hier aan de orde van de dag.

*- In verband met toegankelijkheid op macro-niveau zijn hier alleen de fysieke en symbolische barrières relevant, de rest valt onder (daderperceptie van) sociale controle (zie hoofdstuk 6).

Al met al lijkt er weinig aanleiding aan te nemen dat een typerende vormgeving op zich een wooncomplex minder toegankelijk maakt voor niet bewoners.

Hier kan men eventueel tegen inbrengen dat de hier onderzochte complexen zich "in negatieve zin" onderscheiden van hun omgeving, terwijl het bij vormgeving-als-symbolische barrière gaat om een onderscheid in positieve zin.

In het geval van Amsterdam valt over het positieve c.q. negatieve van het onderscheid tussen complex en omgeving te twisten. In Amersfoort en Groningen lijkt het bovengenoemde bezwaar wel steekhoudend.

Conclusies

Het effect van symbolische barrières moet niet overschat worden. Mensen worden waarschijnlijk -in hun keuze van routes- primair geleid door heel praktische overwegingen (de kortste weg van A naar B) en niet door esthetische ("deze straat ziet er zo apart uit, ik loop maar een straatje om").

5.1.4 Ligging van woningen t.o.v. openbare weg/openbaar groen (Winchester & Jackson)

Korte inhoud: huizen die niet goed zichtbaar* zijn vanaf de openbare weg en/of waarvan de achterzijde makkelijk bereikbaar is en/of die grenzen aan een park of een ander openbaar gebied, hebben een groter inbraakrisico.

In geen van de cases is er een duidelijk verschil tussen de complexen wat betreft de bereikbaarheid van woningen aan de achterzijde (voor zover van toepassing).

In Zaandam zijn wel verschillen in bereikbaarheid van woningen geanalyseerd (woningen met entree straatkant versus woningen met entree aan binnenkant van het blok). De resultaten hiervan zijn onder 1 (schiltheorie) al besproken.

Wel hebben we enkele complexen die grenzen aan openbaar groen. De gedachte achter de theorie van W&J over de invloed van openbaar groen stoelt op de aanname dat met de aanwezigheid van openbaar groen het aantal (en de "kwaliteit": onzichtbaarheid) van mogelijke aanloop- en vluchtroutes voor de dader significant toeneemt.

Amersfoort

Beide complexen grenzen aan openbaar groen. De voornaamste vluchtroutes (brandtrappen) in het NPC komen direct uit op het groengebied. In het PC ligt de zaak anders: (1) niet alle brandtrappen komen uit op (de kant van) het openbaar groen, (2) er is een sloot tussen het PC-terrein en het openbaar groen. De dader moet altijd nog een afstand over het PC-terrein zelf afleggen voordat hij via een bruggetje het openbaar groen bereikt. In woningen van het NPC wordt beduidend vaker ingebroken.

Portiekwoningen Groningen

De woningen aan de staart van de PC-sstraat (dwz. vlakbij het stadspark) zijn beduidend inbraakgevoeliger dan de woningen aan de kop van de straat. Mogelijk ligt hier een relatie met de aanwezigheid van het park. Daarbij zij wel opgemerkt dat het NPC (zeer laag inbraakrisico) eveneens aan één kant uitkomt op hetzelfde park.

Conclusies

De aanwezigheid van openbaar groen vlakbij een wooncomplex werkt risicoverhogend (inbraak), mits het groen zó gesitueerd is dat de inbreker een korte afstand moet afleggen tussen het complex en het groen. Door een simpele afgrenzing tussen het wooncomplex en het groen (bijv. sloot) kan men de aantrekkelijkheid van het groen (als aanloop- c.q. vluchtmogelijkheid) sterk verminderen, zo niet volledig teniet doen.

Binnen een gegeven complex concentreren inbraken zich mogelijk rond de woningen die het dichtst bij openbaar groen liggen (gegeven gelijke zichtbaarheid/toegankelijkheid van alle woningen in het complex).

*= Zichtbaarheid komt bij sociale controle aan de orde.

5.1.4 Algemene conclusies over toegankelijkheid op macro-niveau

Geen van de hier besproken theorieën wordt zondermeer bevestigd. Dat is niet verwonderlijk: elke theorie betreft maar een beperkt aantal kenmerken van de gebouwde omgeving in haar analyse.

De werkelijkheid is meestal oneindig veel complexer: een veelheid van gebouwde omgevingskenmerken speelt op elkaar in.

De aan/afwezigheid van (informele) routes door of langs de complexen lijkt daarbij op macro-niveau een vrij cruciale factor te zijn. Een factor die het effect van andere risicofactoren modereert, zoals bijvoorbeeld de aanwezigheid van publieksaantrekkende voorzieningen, de verkavelingsvorm en projectering van (woon)gebouwen en de zichtbaarheid van woningen.

Enkele voorbeelden:

- . Een (semi-)gesloten bouwvorm (U of carré) kan veiliger zijn, mits er geen informele routes door het complex lopen.
- . Publieksaantrekkende voorzieningen kunnen riskant zijn mits er vanaf deze voorzieningen routes door/langs het complex lopen.
- . Als er informele routes door het complex lopen, dan spelen de factoren zichtbaarheid en vreemdelingenherkenning een rol. Deze bepalen dan waar jongeren zich verzamelen (zie Amersfoort) c.q. waar wordt ingebroken door (niet-professionele) jongeren.

Inbraak door (semi-)professionelen lijkt weinig of geen verband te houden met (informele) routes en zichtbaarheid/herkenningsrisico's op macro-niveau. N.B. we hebben het nog steeds over toegankelijkheid van het hele complex: dwz. op niveau van de straat/de buurt.

Een uitzondering hierop is de aanwezigheid van openbaar groen: als het groen niet is afgeschermd van de complexen dan heeft dit groen (als paradijs van aanloop-, vlucht- en verstopmogelijkheden) een risicoverhogende werking.

5.2 Meso-niveau: toegankelijkheid van gebouwen en woningen

In dit verband zijn twee theorieën/onderzoeken uit het literatuuronderzoek relevant.

5.2.1 Gebouwafsluiting en inbraak (Newman)

Korte inhoud: uit een uitgebreid onderzoek in Amerikaanse sociale woningbouw bleek dat er een direkt verband was tussen de toegankelijkheid van gebouwen (afsluitbaarheid entree's) en inbraakrisico.

De -overigens zeer aannemelijke- veronderstelling dat inbraakrisico's verminderd kunnen worden door de centrale entree's in meergezinswoningen af te sluiten kan in ons onderzoek niet getoetst worden. Geen van de onderzochte complexen had een afsluitbare entree, hetgeen op zich al opmerkelijk genoemd mag worden.

De afsluiting van een aantal portieken in het Amsterdamse stadsvernieuwingscomplex is nog te kort geleden geschied om (aan de hand van aangiftes) op haar preventieve merites beoordeeld te kunnen worden. Betrokkenen (bewoners, WBV) zijn er wel van overtuigd dat sindsdien niet meer wordt ingebroken in de woningen.

Toch willen we hier nog enkele opmerkingen kwijt over gebouwafsluiting.

De meeste WBV-en bleken desgevraagd weinig heil te zien in het afsluiten van centrale entree's. Het voornaamste argument daarbij was dat bewoners de deur toch open laten staan. Dit baseerde men meestal op ervaringen uit het verleden.

Het is onzes inziens de vraag of deze gevolgtrekking in alle gevallen terecht is. Met name in die complexen waar de laatste jaren:

- (a) de bewonerssamenstelling ingrijpend is gewijzigd (Groningen 1 PC, bijvoorbeeld) en/of
- (b) de criminaliteitssituatie is gewijzigd (dwz. bewoners voelen criminaliteit nu ook zelf als een probleem),

kan entree-afsluiting anders uitpakken dan eerdere ervaringen uitwezen.

Met name in de PC-portiekwoningen in Groningen lijkt portiek-afsluiting een zinnige en haalbare zaak -mits bewoners ervoor voelen. Hetzelfde geldt voor het NPC in Amersfoort (veel ouderen, hoog inbraakrisico).

Ook zetten wij vraagtekens bij de veelgehoorde bewering dat afsluiting van centrale entree's sowieso onmogelijk is als veel bewoners gebruik maken van één centrale entree en/of als er veel kinderen in het gebouw wonen. Elders in den lande zijn er voorbeelden te vinden van grote en kinderrijke wooncomplexen (bijv. in Amsterdam Noord en in Zoetermeer) waar de afsluiting van centrale entree's wel degelijk goed functioneert.

Veel hangt waarschijnlijk af van de wijze waarop de voorgenomen afsluiting aan de bewoners gepresenteerd wordt.

Tenslotte zij opgemerkt dat er ook nog zoiets als een gouden middenweg is: bij grootschalige of andere moeilijk centraal afsluitbare complexen kan men overwegen om -als er sprake is van een hoog inbraakrisico- in het gebouw zelf afsluitingen aan te brengen. Individuele galerijen/corridors kunnen ook afsluitbaar gemaakt worden.

Tenslotte: het afsluiten van centrale entree's lijkt weinig zin te hebben als men het niet combineert met een communicatiesysteem (huistelefoon) waardoor de bewoner kan controleren wie er aanbelt.

5.2.2 Risicoloze aanloop- en vluchtroutes (Bennet & Wright)

Korte inhoud: uit onderzoek onder gepakte inbrekers kwam naar voren dat inbrekers bij de keuze van het inbraakobject (ondermeer)* letten op de aanwezigheid van risicoloze aanloop- en vluchtroutes. Met "risicoloos" wordt bedoeld: routes met een maximum aan (visuele) dekking.

Aanloop- en vluchtroutes zijn in en om alle complexen rijkelijk aanwezig.

De flats in Amersfoort hebben onafsluitbare, inpandige brandtrappen die uitkomen op openbaar groen; de eengezinswoningen in Groningen hebben (donkere) brandgangen achter de woningen; de portiekwoningen in Groningen hebben donkere, niet goed afgeschermdde achtertuinen etc. Toch zijn de inbraakrisico's in de complexen bepaald niet hetzelfde. Aan de aanwezigheid van risicoloze aanloop- en vluchtroutes op zich kan dus weinig verklarende waarde gehecht worden.

Ook het aantal aanwezige aanloop- en vluchtroutes lijkt niet van doorslaggevende betekenis: zo is in Amersfoort het aantal vluchtroutes per flat voor PC en NPC gelijk (nl. 3 trappenhuisen), toch verschilt het inbraakrisico aanzienlijk.

Aannemelijker is dat er voor de potentiële dader bepaalde minimale mogelijkheden aanwezig moeten zijn: hij heeft immers maar één route nodig. Zie bijvoorbeeld de portiekwoningen in Groningen: er is een concentratie van inbraken in benedenwoningen, die -in tegenstelling tot de bovenwoningen- ook nog een route via de achterzijde hebben. Zijn de vluchtmogelijkheden afdoende gegarandeerd, dan maakt een verdere toename van het aantal vluchtroutes weinig meer uit. Met andere woorden: een toename van het aantal risicoloze aanloop- en vluchtroutes boven een bepaald minimum leidt niet tot een evenredige toename van het aantal inbraken.

*- Bennet en Wright noemen meer factoren, hier zijn alleen factoren opgenomen die betrekking hebben op toegankelijkheid op meso-niveau.

Voorts zijn er aanwijzingen dat binnen een bepaald complex het inbraakrisico van de individuele woningen differentieert naar de afstand die de inbreker moet afleggen om in veiligheid (dekking of straat) te komen. Hoe korter de afstand van de woning tot vlucht/verstopplaatsen, des te hoger het inbraakrisico. De resultaten zijn wat dit betreft echter tegenstrijdig.

In Amersfoort waren de woningen dichtbij de brandtrappen vaker de klos dan verder weg gelegen woningen. In Zaandam bleken direct aan de straat gelegen woningen een hoger inbraakrisico te hebben dan meer binnen het blokje gelegen woningen (zie ook de schiltheorie, paragraaf 5.1.1). In Middelburg kenden de woningen die in het midden van de galerij of corridor lagen echter een hoger inbraakrisico dan de aan de koppen van de flat (= dichtbij lift en trap) gelegen woningen. Deze laatste bevinding kunnen wij niet goed verklaren.

5.2.3 Algemene conclusies over toegankelijkheid op meso-niveau

De effecten van de afsluiting van centrale entree's van meergezinswoningen op vandalisme- en inbraakrisico's kunnen in dit onderzoek niet onderzocht worden, aangezien geen van de onderzochte complexen afsluitbare entree's heeft.

WBV-en lijken over het algemeen -meestal op basis van vroegere slechte ervaringen- nogal huiverig te staan tegenover dergelijke afsluitings-maatregelen. Wij vragen ons af of deze reserve altijd terecht is. Bij moeilijk afsluitbare complexen kan overwogen worden om kleinere delen van het complex (galerijen) afsluitbaar te maken.

Wat betreft de aanwezigheid van goede aanloop- en vluchtroutes lijkt de dader uit te gaan van een soort "minimum-principe". In concreto betekent dit, dat alleen een reductie van aanloop- en vluchtmogelijkheden tot het absolute minimum (= één route) een effect zal uitoefenen op (met name) inbraak in een complex.

Er zijn aanwijzingen dat de dader ook rekening houdt met de binnen het complex af te leggen afstand van de woning naar vlucht- en/of verstopplekken. De gegevens zijn echter ietwat tegenstrijdig (zie Middelburg).

6 SOCIALE CONTROLE

Het begrip sociale controle is door ons vertaald in "de fysieke randvoorwaarden voor sociale controle", waarbij we in het midden laten of bewoners deze randvoorwaarden optimaal benutten.

Fysieke randvoorwaarden voor sociale controle kunnen vanuit twee invalshoeken bekeken worden:

- Objectief: de fysieke omgeving bepaalt de objectieve mogelijkheden voor bewoners tot uitoefenen van controle. Een hoge muur maakt het objectief onmogelijk om te zien wat er aan de andere kant van de muur gebeurt.
- Subjectief: door de ogen van de potentiële dader. De dader is ook niet gek: hij kan aan de hand van de kenmerken van de gebouwde omgeving taxeren hoe goed bewoners controle kunnen uitoefenen. Daarbij lijkt de dader aan te nemen dat bewoners ook effectief controle zullen uitoefenen, als zij daartoe de mogelijkheid hebben. Of beter: hij durft het risico niet te nemen om aan te nemen dat ze het niet zullen doen.

De bovenstaande redenering geldt weer met name voor inbrekers. Sociale controle factoren hebben zeker ook een relatie met vandalisme en met (impulsieve) geweldsdelicten en sexueel geweld, we veronderstellen echter dat deze relatie zwakker is.

De hoofdfactor sociale controle is door ons uiteengelegd in een aantal componenten, die in samenspel bepalen hoe goed/slecht de fysieke mogelijkheden tot het uitoefenen van sociale controle op een bepaalde plek zijn.

Deze componenten zijn:

Par. 6.1: de aanwezigheid van mensen, opgesplitst naar:

6.1.1: de aanwezigheid van bewoners,

6.1.2: de aanwezigheid van niet-bewoners.

Par. 6.2: de fysieke mogelijkheden tot vreemdelingenherkenning,

Par. 6.3: de zichtbaarheid van daders tijdens het plegen van een delict, opgesplitst naar:

6.3.1: zicht vanaf de openbare weg,

6.3.2: zicht vanuit woningen,

6.3.3: visuele obstakels en verlichting.

De indeling macro/meso/micro-omgeving, die we in het vorige hoofdstuk over toegankelijkheid hanteerden, wordt hier losgelaten, omdat deze indeling in dit geval niet erg verhelderend werkt.

6.1 De aanwezigheid van "mensen"

In het literatuuronderzoek is stevige kritiek uitgeoefend op de -in onze ogen naieve- veronderstelling van auteurs als Jacobs en Wood, dat de aanwezigheid van "mensen" op een bepaalde plek de veiligheid ter plekke zou bevorderen.

Meer mensen betekent ook meer potentiële daders ter plekke en dus een grotere kans op delicten. Van essentieel belang is de vraag naar de betrokkenheid van mensen bij de plek.

Wij maken daarom nadrukkelijk onderscheid tussen de aanwezigheid van mensen die betrokken zijn bij de bewuste gebouwde omgeving -het complex- en mensen die niet betrokken zijn.

De eerste groep valt uiteen in bewoners en semi-formele controleurs, dwz. mensen die door de beheerder zijn aangesteld om het reilen en zeilen in/rond het complex in de gaten te houden (hoeft niet primair gericht te zijn op criminaliteit).

We nemen aan dat van de aanwezigheid van bewoners/controleurs een preventief effect uit kan gaan, mits aan een aantal andere voorwaarden ook is voldaan.

De aanwezigheid van niet-betrokkenen (niet-bewoners, passanten) in en rond een complex heeft juist een risicoverhogend effect: enerzijds door de wet van de grote getallen (meer mensen = meer daders), anderzijds door het feit dat wel-betrokkenen beperkt worden in hun mogelijkheden tot het uitoefenen van controle. Men kan niet-bewoners niet onderscheiden van bewoners en men kan (dus) niet-bewoners niet aanspreken op hun aanwezigheid in/bij het complex. Het doet er daarbij niet erg toe of bewoners feitelijk bereid zijn om vreemdelingen te herkennen en aan te spreken op hun aanwezigheid ("wat doet u hier meneer?"). Het gaat er vooral om dat daders in een aantal gevallen kunnen zien dat bewoners daar niet toe in staat zijn.

6.1.1 De aanwezigheid van bewoners

In dit onderzoek is niet op directe wijze gemeten hoe vaak en hoeveel bewoners thuis zijn. De aanwezigheid van bewoners op complex-niveau kan echter wel afgeleid worden uit sociaal-demografische gegevens. Jonge alleenstaanden/tweeverdieners hebben over het algemeen een meer uithuizige leefstijl dan ouderen en gezinnen met kinderen. Uiteraard gaat het bij deze afleidingen om globale indicaties van de factor "aanwezigheid van bewoners".

Er is in dit onderzoek slechts één case, waarin de aanwezigheid van bewoners sterk verschilt tussen PC en NPC. Dat is in de case van de portiekwoningen in Groningen.

De bewonersgroep van het PC bestaat voornamelijk uit jonge alleenstaanden en tweeverdieners met een uithuizig leefpatroon, terwijl in het NPC veel ouderen en oudere gezinnen wonen. Het verschil in vandalisme en inbraak is ook aanzienlijk, maar is niet geheel terug te voeren op het verschil in "aanwezigheid bewoners". In Amersfoort is de bewonersgroep van het NPC vergelijkbaar met die van het NPC in Groningen, in het Amersfoortse NPC wordt wel vrij veel ingebroken. Van vandalisme heeft men in het Amersfoortse NPC, evenals in het Groningse NPC, weinig last. Ook rond de eengezinswoningen (veel/vaak bewoners thuis) in Groningen en Zaandam heeft men vrij weinig last van vandalisme (m.u.v. vernielingen aan auto's).

Conclusie

De regelmatige aanwezigheid van bewoners in het complex heeft waarschijnlijk wel een preventief effect op vandalisme in en rond het complex (mits de bewoners zicht hebben op , waarover later meer).

Voor de semi-professionele inbreker ligt de zaak anders: uiteraard zal hij afzien van een inbraak in een woning als hij ziet (of méént te zien) dat bewoners thuis zijn. Maar hij gaat planmatiger te werk: hij zoekt door tot hij een woning vindt waar niemand thuis is, of hij wacht tot de bewoners in het pand dat hij wil kraken afwezig zijn.

Net als bij vluchtroutes geldt hier dat de factor "aanwezigheid bewoners" (op complexniveau) aan bepaalde minimum-voorwaarden moet voldoen: er moet een minimale mogelijkheid zijn om in een straat/complex een leeg huis te treffen, dat is voor de semi-professionele inbreker voldoende.

Het is echter wel aannemelijk dat een complex waar veel bewoners regelmatig afwezig zijn als geheel een verhoogd inbraak-risico kent. Domweg omdat de kans om in zo'n complex een woning te treffen waarvan de bewoners niet thuis zijn, groter is.

Ergo: complexen waar veel (jongere) alleenstaanden en tweeverdieners gehuisvest zijn moeten afsluitbaar zijn, bij voorkeur al ter hoogte van de centrale entree (= ook vandalisme-preventie).

6.1.2 De aanwezigheid van niet-bewoners

De aanwezigheid van niet-bewoners in en rond het complex werd verondersteld risico-verhogend te werken ten aanzien van vandalisme en inbraak.

In alle complexen bleek de aanwezigheid van (informele) routes door of langs de complexen samen te hangen met de hoeveelheid vernielingen aan de buitenzijde van gebouwen en aan (openbare en privé-)objecten op straat.

Met name de aanwezigheid van:

- . informele verzamelplekken van jongeren (openbare achtertuin, semi-openbare ruimtes in meergezinswoningen) en/of
 - . formele verzamelplekken van jongeren (scholen, jeugdhonken)
- in of dichtbij de complexen had in een aantal gevallen duidelijk gevolgen voor de hoeveelheid vandalisme in en aan de omliggende woonbebouwing.

Dit was echter alleen het geval als de aan-en afvoerroutes langs of door het betreffende complex liepen.

Niet zozeer de afstand tot de verzamelplek lijkt doorslaggevend, als wel de aan/afwezigheid van routes naar deze verzamelplekken.

Drie voorbeelden:

Amersfoort

De scholengemeenschap -op weg waarnaartoe de jeugd het PC-terrein in Amersfoort doorkruist- ligt behoorlijk ver verwijderd van het PC. De kortste weg naar deze school (vanuit de achterliggende kinderrijke buurt) voert echter wel dwars door het PC.

Het NPC in Amersfoort daarentegen heeft weinig last van rondhangende jongeren, terwijl vlakbij een winkelcentrum en enkele scholen geprojecteerd zijn.

Groningen 2

De geografische afstand tussen de complexen eengezinswoningen en het nabijgelegen winkelcentrum is in beide gevallen (PC en NPC) niet groot.

Bovendien grenst het NPC aan schoolpleinen en een trapveld. Toch heeft men in het NPC nauwelijks last van vandalisme aan de woningen/tuinen. Er lopen geen routes langs/door het NPC-complex, waardoor de aanwezige scholen (wat vandalisme betreft) een "afleidend" in plaats van een "uitstralend" effect hebben.

Zaandam

In Zaandam is gekeken naar mogelijke uitstralingseffecten van publieksaantrekkende voorzieningen op de omliggende woonbebouwing. Mits de voorzieningen gespreid en kleinschalig waren (wijk Zuid) leek zo'n effect niet op te treden (inbraak).

Een concentratie van voorzieningen in wijk Noord bleek wel een risico-verhogend effect te hebben (inbraak woningen).

De loop van informele routes is in Zaandam niet nagegaan.

Vernielingen concentreerden zich rond openbare gebouwen (met name scholen). Uit de aangiftes bleek geen uitstralingseffect wat vernieling betreft naar de omliggende woonbebouwing (= eengezinswoningen, die sowieso niet hoog scoren op vernieling).

6.1.3 Conclusies over de aanwezigheid van "mensen"

Complexen waar bewoners veelvuldig afwezig zijn hebben een verhoogd risico wat vandalisme en (kleine gelegenheids-)inbraak betreft, met name als dergelijke complexen in een kinderrijke buurt liggen. Afsluiten van centrale entree's -eventueel gecombineerd met het creëren van alternatieve verzamel/speelplekken voor de jeugd- is de beste oplossing.

Voor de semi-professionele inbreker liggen de zaken anders. Uiteraard ziet hij meestal af van een inbraak als er bewoners thuis (lijken te) zijn. De semi-professional zoekt echter door tot hij een woning vindt waarvan de bewoners wel afwezig zijn. Als de buit maar aantrekkelijk genoeg is, zal hij zich niet af laten schrikken als gemiddeld genomen veel bewoners vaak thuis zijn.

De aanwezigheid van publieks-aantrekkende voorzieningen hoeft op zich geen negatieve effecten te hebben voor de omliggende woonbebouwing, mits aan de volgende voorwaarden voldaan is:

- de voorzieningen moeten kleinschalig zijn: enkele winkels, een niet te grote school tussen woonbebouwing kan geen kwaad;
- als men kiest voor een concentratie van voorzieningen dan dient deze afdoende afgeschermd te worden van omliggende woonbebouwing (zie ook Zaandam): routes van en naar deze voorzieningen moeten niet vlak langs woonbebouwing voeren.

Informele verzamelplekken jongeren: men kan overlast door jongeren niet "opheffen" door het wegbestemmen van informele verzamelplekken. Als er geen plekken voor de jongeren zijn, dan maken ze ze wel (boxen kraken bijvoorbeeld).

Beter is een goede ruimtelijke ordening van verzamelplekken en routes. In concreto:

- grotere scholen: zie hierboven (grootschalige voorzieningen);
- meergezinswoningen: het is niet aan te raden grootschalige meergezinswoningen (flats) te projecteren in een buurt met verder uitsluitend eengezinswoningen (zie bijv. PC Amersfoort, de Middelburgse flats en de flats bij PC Groningen 2).
Doet men dit toch dan dient men de flats aan de buitenrand van de wijk te plannen (dwz. de wijk loopt als het ware dood op de flats: zie Amersfoort NPC). In geen geval (niet afsluitbare) flats op de grens tussen twee wijken met eengezinswoningen plannen (Amersfoort PC).

Ook bij de planning van formele verzamelplekken voor jongeren (jeugdvoorzieningen) dient men aandacht te besteden aan aan- en afvoerroutes. Men moet daarbij rekening houden met het feit dat -met name waar het jongeren betreft- formele routes niet altijd overeenkomen met feitelijke routes. De lopende of fietsende jongeren zullen meestal gewoonweg de kortste weg tussen twee punten nemen, ook al loopt daar formeel geen weg of pad.

6.2 De fysieke mogelijkheden tot vreemdelingenherkenning

Aangenomen wordt dat, naast het aantal niet-bewoners dat in/rond de complexen rondwandelt, ook fysieke factoren de (mogelijkheden tot het uitoefenen van) sociale controle in een complex zullen beïnvloeden.

Onder fysieke mogelijkheden verstaan we met name:

- de overzichtelijkheid van (delen van) het complex: kunnen bewoners in één oogopslag zien wie zich bevindt en wat er gebeurt in de straat, op het binnenplein, in de semi-openbare ruimtes in het gebouw, etc.;
- het aantal gebruikers (dwz. bewoners, niet-bewoners zijn hiervoor al aan de orde geweest) van -delen van- het complex.

De aanname is weer dat daders dergelijke fysieke kenmerken ook in zich opnemen en er rekening mee houden bij de keuze van aan te vallen objecten.

Een probleem bij de interpretatie van de gegevens uit de cases is, dat in vrijwel alle gevallen gebrekkig overzicht samengaat met veel vreemdelingenverkeer in/rond het complex.

In sommige gevallen lijkt het om een toevallige combinatie van negatieve kenmerken te gaan.

Zo is het PC in Amersfoort door haar projectering tussen twee kinderrijke wijken min of meer openbaar terrein, terwijl ze door haar verkavelingsvorm en grootschaligheid (boxgangen) óók nog onoverzichtelijk is.

Hetzelfde geldt voor het PC eengezinswoningen in Groningen: een ongelukkige combinatie van projectering en stratenplan.

Ook in het PC van Amsterdam gaat onoverzichtelijkheid van de ruimte (bouwkundige opzet: één grote boxkelder, onderdoorgangen door complex, veel uit- en inspringende gebouwdelen op het binnenplein) gepaard met intensief vreemdelingenverkeer (projectering en stratenplan) door het complex.

In andere gevallen is er een relatie tussen (on)overzichtelijkheid en vreemdelingenverkeer: dwz. de onoverzichtelijkheid van de ruimte "veroorzaakt" (leidt tot) een intensiever gebruik van de ruimte door niet-bewoners.

Hierbij denken wij met name aan het PC portiekwoningen in Groningen: onoverzichtelijkheid van de ruimte vóór de woningen (bomen en schaarse verlichting) en achter de woningen (openbare tuinen, schuurtjes, groen) heeft er toe geleid dat de portieken, kelders en tuinen als het ware zijn geconfisceerd door de jeugd uit naburige straten.

Door het feit dat in onze cases onoverzichtelijkheid van de ruimte altijd in combinatie met veel vreemdelingenverkeer voorkomt, kunnen we over de onafhankelijke invloed van onoverzichtelijkheid (los van vreemdelingenverkeer) op vandalisme/inbraakrisico's geen uitspraken doen.

Conclusie

De combinatie van onoverzichtelijkheid en veel vreemdelingenverkeer heeft zeer negatieve gevolgen ten aanzien van vandalisme- en inbraakrisico's. Immers juist in alle probleemcomplexen komt deze combinatie voor.

We kunnen stellen dat:

- complexterreinen/straten met vrij veel vreemdelingenverkeer in ieder geval maximaal overzichtelijk dienen te zijn. Geen in- of uitspringende woonblokken, beperkt (laag of hoog op stam) groen;
- onoverzichtelijke ruimtes zoveel mogelijk uitgesloten dienen te worden van vreemdelingenverkeer (wat in de praktijk vaak betekent: afsluitbaar maken).

Het is overigens de vraag in hoeverre de (semi-)professionele inbreker zich iets aantrekt van de factor overzichtelijkheid van de ruimte in/rond het complex.

Waarschijnlijk geldt hetzelfde minimum-principe dat we bij "aanwezigheid aanloop- en vluchtroutes" en "aanwezigheid bewoners" formuleerden. Als er een bepaald minimum aan onoverzichtelijkheid is, dan is hij tevreden (mits -uiteraard- het doel aantrekkelijk genoeg is). Met andere woorden: zolang hij niet gedwongen is om in zijn eentje een helverlicht plein over te steken, terwijl enkele tientallen bewoners belangstellend toekijken, dan wordt hij niet afgeschrikt.

Men kan zich afvragen waar de (semi-)professionele inbreker zich dan wel wat van aantrekt.

De volgende en laatste component van (voorwaarden voor) sociale controle lijkt wel degelijk van grote invloed op het keuzeproces van de semi-professionele inbreker. Dat is de factor zichtbaarheid.

6.3 Zichtbaarheid

Zichtbaarheid hebben we gedefinieerd als zichtbaarheid van de dader tijdens het plegen van het delict.

Daarbij kan men een onderscheid aanbrengen naar:

- zicht vanaf de openbare weg op (delen van) het complex,
- zicht vanuit woningen op (delen van) het complex,
- de mogelijkheden om zich aan het zicht uit woningen/vanaf de weg te onttrekken (visuele obstakels).

Daarnaast is de factor verlichting -als een soort aanvullende randvoorwaarde voor "zicht"- uiteraard van belang.

Ten aanzien van vandalisme is het zicht op de ruimte rond complexen en op (semi-)openbare ruimtes in de complexen relevant.

Ten aanzien van inbraak gaat het om zicht op fysieke barrières (entree's, entreedeuken boxgang), op individuele woningen en bergingen en op aanloop- en vluchtroutes.

6.3.1 Zicht vanaf de openbare weg

In een aantal cases verschilden de complexen in de mate waarin er zicht op (delen van) het complex was vanaf de openbare weg.

Amersfoort

Een groot deel van het PC ligt vrijwel uit het zicht van de openbare weg die ten zuiden van het complexterrein loopt. Met name op de centrale entree's aan de achterkant van het terrein en op de achterzijde van de flats (park-kant) is totaal geen zicht. Vandalisme en graffiti concentreren zich op deze plekken. Maar: dit zijn ook de plekken die als informele doorsteek gebruikt worden (entree's) c.q. geheel uit het zicht van woningen liggen. NPC: het zicht vanaf de straat op de buitenkant van de centrale entree's is uitstekend, zicht op de (inspringende) hal ontbreekt. Toch is er weinig last van vernieling/graffiti in deze hallen. De galerijen liggen geheel uit het zicht van de straat: er is veel inbraak in de woningen. Maar: zicht op de galerij vanuit woningen ontbreekt hier óók.

Groningen eengezinswoningen

De woningen aan de loopstraten van het PC (geen zicht vanaf de openbare weg) hebben even veel (of: weinig) last van inbraak dan de woningen aan de hoofdstraat. Daarbij zij wel opgemerkt dat de loopstraten in feite ook dienst doen als "openbare weg".

Groningen portiekwoningen

PC en NPC liggen beide aan de voorzijde in het zicht van de openbare weg, terwijl zicht op de achterzijde ontbreekt. Inbraken vinden bijna alle plaats aan de achterzijde. Zicht vanaf de openbare weg lijkt hooguit invloed te hebben op keuze van de te benaderen zijde (achterzijde nemen i.p.v. voorzijde). De grote verschillen in de frequentie waarmee inbraak voorkomt in PC en NPC kan echter niet verklaard worden uit verschillen in zicht vanaf de openbare weg.

Zaandam

Eengezinswoningen die met hun entree direct aan de openbare weg liggen (dus prima zicht vanaf de weg) hebben een verhoogd inbraakrisico.

Al met al kan er geen sterke invloed worden toegeschreven aan de factor zicht vanaf de openbare weg op (delen van) het complex. Een paradoxale factor is, dat zicht vanaf de openbare weg meestal samengaat met een grote toegankelijkheid vanaf de openbare weg (korte afstand tot aan te vallen object), tenzij men een fysieke barrière heeft gecreëerd tussen de openbare weg en de wooncomplexen (gracht bijv.).

Toegankelijkheid lijkt (in elk geval in de case Zaandam) van meer doorslaggevend belang dan de factor zichtbaarheid vanaf de openbare weg.

6.3.2 Zicht vanuit woningen

Een factor waarmee zowel de vandaal als de (semi-)professionele inbreker wel degelijk rekening lijkt te houden is het zicht vanuit woningen op het aan te vallen object.

Het meest duidelijk zien we dit in de cases Amersfoort, Zaandam en Groningen.

Amersfoort

De centrale entree's van de PC-flats en een deel van de entree's van de boxgangen (achterzijde) liggen geheel uit het zicht van woningen. Dat zijn ook precies de plekken waar veel vernield wordt c.q. waar de entreedeuren van de boxgang gekraakt worden.

De binnenterreinen en vrijwel alle galerijen (= voorzijde woningen) liggen wel goed in het zicht van andere woningen: het binnenterrein blijft gespaard voor vernielzucht en er wordt vrijwel niet ingebroken in de woningen.

NPC: de galerij ligt geheel uit het zicht van woningen, bovendien ligt ook de uitgang van de brandtrap (vlucht) uit het zicht van woningen. Er wordt regelmatig ingebroken in de woningen.

Zaandam

Zicht op eengezinswoningen bleek het inbraakrisico voor de individuele woning te drukken, mits er zicht was op de voor- en de achterzijde van de woning. Zicht op slechts één kant van de woning had geen consistent verband met inbraakrisico's.

Groningen eengezinswoningen

Ook hier zagen we bij het PC dat de zichtlijnen uit de woningen wel de keuze van de te benaderen kant bepaalde, maar niet het inbraakrisico. Woningen waarop geen zicht was aan de voorzijde werden aan de voorkant benaderd. Was er wel zicht op de voorzijde, maar niet op de achterzijde dan koos men de achterkant.

Groningen portiekwoningen

Bij de portiekwoningen in Groningen ontbreekt in beide gevallen (PC en NPC) zicht vanuit woningen op de achterzijde: in beide gevallen vonden de meeste inbraken via de achterzijde plaats. Dit laatste heeft echter ook te maken met de factor toegankelijkheid: de begane grond woningen zijn aan de achterkant makkelijker te kraken c.q. in te klimmen/sluipen.

6.3.3 Verlichting en visuele obstakels

Het is moeilijk harde uitspraken te doen over de effecten van verlichting en de aanwezigheid van visuele obstakels in de nabijheid van (potentiële) pleegplaatsen, omdat deze zaken vrijwel niet onderzoekbaar zijn.

Het inventariseren van (incidentele) visuele obstakels bleek praktisch gezien een ondoenlijke klus (in deze tuin staat wel een schuurtje, in die niet: is in dit huis wel ingebroken en in dat huis niet?).

Het probleem met verlichting is dat het geen constante factor is: verlichting kan tijdelijk kapot zijn (...en toen werd er ingebroken...), men kan vergeten de tuinverlichting aan te zetten, etc.

Wel hebben we in de case-beschrijvingen globale indicaties gegeven van het verlichtings-niveau rond en in de complexen.

Geen of een uiterst sobere verlichting -zoals in de straat en achtertuinen van het PC Groningen 1- is in elk geval niet aan te raden.

De hoeveelheid en intensiteit van de benodigde verlichting (z6 dat de ruimte te overzien is en het plegen van een delict waar te nemen is) hangt te zeer samen met de plaatselijke situatie om daar algemeen geldende uitspraken over te kunnen doen.

6.3.4 Conclusies over zichtbaarheid

Van zicht vanaf de openbare weg (op -delen van- het complex) gaat geen aanwijsbare preventieve werking uit. Een complicerende factor is dat goed zicht vanaf de weg vaak samengaat met een grote toegankelijkheid van het betreffende object.

Zoals we hebben gezien heeft een grote toegankelijkheid een risico-verhogende invloed (in elk geval op inbraak).

Dat zicht vanaf de weg weinig indruk maakt op de potentiële dader is eigenlijk vrij logisch:

- zicht vanaf de openbare weg een sterk fluctuerende factor: het is afhankelijk van gebruik van de weg door verkeer(sdeelnemers). De potentiële dader kan gewoon wachten tot het stil is op de weg;
- de aanwezigheid van verkeer(sdeelnemers) op de weg is zeer controleerbaar voor de dader. Hij kan direct en met zekerheid vaststellen of er verkeer is.

Zicht vanuit woningen is wel degelijk van invloed, zowel op (de pleegplaatsen van) vandalisme als op (de modus operandi van) inbraak in woningen.

Zicht uit woningen is, in tegenstelling tot zicht vanaf de weg:

- een zeer constante factor: als een woning uitkijkt op, dan is de mogelijkheid dat men als dader gezien wordt constant aanwezig;
- een weinig controleerbare factor: zeker zolang het licht is, is het voor de potentiële dader niet of moeilijk vast te stellen of er in de woning(en) mensen aanwezig zijn die hem wellicht gadeslaan.

Het is dus zeker de moeite waard om bij de bouwkundige opzet van complexen te kiezen voor een maximum aan zicht vanuit woningen op individuele woningen en op kwetsbare (semi-openbare) ruimtes in meergezinswoningen.

Voor galerijflats betekent dit, dat men de flats bij voorkeur zo moet bouwen dat de woonkamers van de ene flat uitkijken op de galerijen van de andere flat.

Semi-openbare ruimtes en met name (niet-afsluitbare) entree-hallen moeten zo gebouwd worden dat er maximaal zicht vanuit woningen op (het inwendige van) de entreehal is.

Dit kan bijvoorbeeld gerealiseerd worden door de entree-hal uitspringend te maken en van zoveel mogelijk (plexiglas) ramen te voorzien of door naast inpandige entreehallen woningen met ramen richting hal te realiseren.

Een voordeel van galerijflats is dat ze in principe slechts aan één zijde te benaderen zijn, zodat zicht op de woningen ook maar aan één kant gerealiseerd hoeft te worden.

Eengezinswoningen en meergezinswoningen met woningen (half) begane grond zijn wat dit betreft problematisch: deze woningen zijn immers vanaf minstens twee kanten te benaderen. Bovendien (zie ook paragraaf 5.2) zijn juist deze woningen aantrekkelijke inbraak-objecten (meerdere aanloop- en vluchtroutes).

Het is vrijwel onmogelijk om blokken woningen zo te plaatsen dat er zicht vanuit woningen op beide kanten van de woningen is. Een alternatief is betere afsluiting van de kant die aan het zicht onttrokken is (zie adviezen Groningen 2 en Groningen 1).

Een gesloten bouwvorm (binnenhof) met zowel de entree's als de zichtlijnen uit woningen naar het binnenplein gekeerd lijkt (wat zicht uit woningen op woningen en entree's betreft) een ideale oplossing, mits de achterzijde van de woningen (buitenzijde blok) afdoende ontoegankelijk is (tuinen met hoge afscherming/ geen woningen begane grond en geen inklimmogelijkheden).

De bouwvorm dient dan wel echt gesloten te zijn: de aanwezigheid van doorsteekmogelijkheden voor niet-bewoners (een poortje hier, een tunneltje daar) zou de veiligheid van een dergelijke gesloten opzet vrijwel volledig te niet kunnen doen (zie Amsterdam).

7 TECHNOPREVENTIE

7.1 Inleiding

In dit onderzoek is alleen aandacht besteed aan technopreventie als er aanleiding was aan te nemen dat verschillen in (frequentie, type en/of pleegplaats van) criminaliteit terug te voeren waren op verschillen in materiaalgebruik c.q. inbraakpreventieve maatregelen. In geen van de beschreven cases leek technopreventie als onafhankelijke factor veel gewicht in de schaal te leggen als verklaring voor verschillen in criminaliteit.

Daarmee is uitdrukkelijk niet gezegd dat technopreventie niet van belang zou zijn bij de preventie van vandalisme en inbraak.

We bedoelen, dat er in algemene zin -en op basis van dit onderzoek- weinig zinnigs te zeggen over technopreventie.

Enerzijds omdat de vraag wat goede technopreventie is zozeer samenhangt met de lokale (criminaliteits-)situatie, dat het moeilijk is om algemene vuistregels te formuleren. Anderszijds leent ook de hier gehanteerde onderzoekopzet zich niet goed voor uitspraken over de effecten van technopreventieve maatregelen.

Een experimentele studie waarbij de effecten van technopreventieve ingrepen met behulp van een voormeting en één of meer (liefst meer) nametingen worden geëvalueerd is in dit kader beter geschikt om zicht te krijgen op de onafhankelijke effecten van technopreventie.

7.2 Conclusies

Algemene conclusies over technopreventie zijn zoals gezegd moeilijk te formuleren. Wel kan opgemerkt worden dat in drie (van de acht) onderzochte complexen niet genoeg aandacht is besteed aan de beveiliging in technopreventief opzicht, gezien de (hoge) inbraakrisico's ter plekke. Dat is nog altijd ruim een derde van het totale aantal onderzochte complexen.

De achtergronden van deze te kort schietende technopreventie in de drie complexen zijn overigens zeer verschillend:

- in één complex (Amersfoort NPC) hangt het samen met het feit dat noch de beherende woningbouwvereniging, noch de bewoners op de hoogte zijn van het relatief grote aantal inbraken in het complex;
- in een ander complex (Amsterdam pC) staan ideeën van de architect over de "langzame overgang van openbaar naar privé" loodrecht op de eisen die men vanuit inbraakpreventief oogpunt aan het desbetreffende complex zou stellen;
- in het derde complex (portiekwoningen Groningen, PC) is de criminaliteitssituatie sterk gewijzigd in de laatste jaren en lijkt de Woningbouwvereniging (nog) niet geheel ingespeeld op de inbraakproblemen in het complex.

Dat eenvoudige technopreventieve ingrepen wel degelijk duidelijke effecten kunnen hebben op het inbraakpeil ter plekke kwam trouwens ook naar voren bij het laatstgenoemde complex (PC portiekwoningen in Groningen). Het aanbrengen van cilindersloten op de boxdeuren had een aantoonbaar en groot effect op het aantal (gelegenheids-) inbraken in deze boxen.

Dezelfde case leverde ons ook een voorbeeld van een technopreventieve 'misser': de achterdeuren van de benedenwoningen werden versterkt tegen inbraak van buitenaf, terwijl uit politie-informatie bleek dat deze achterdeuren met name als vluchtweg dienst deden. Beveiliging van de achterdeur had hier dus moeten inhouden dat men deze deur óók beveiligde tegen 'uitbraak-pogingen'.

8 DISCUSSIE

In dit onderzoek is de aard, omvang en ruimtelijke spreiding van (kleine) criminaliteit in een aantal wooncomplexen in verband gebracht met een groot aantal kenmerken van de gebouwde omgeving. Daarbij werd een veelomvattende wijze van verklaren nagestreefd: zowel planologische als bouwkundige en beheersaspecten werden in de analyse betrokken.

Voorts werd niet alleen gekeken naar de kenmerken van de complexen zelf maar ook naar factoren op een hoger schaalniveau, zoals de ligging van de complexen ten opzichte van voorzieningen en het stadscentrum.

Bovendien werd gepoogd om een beeld te krijgen van de ontwikkelingen in en rond de complexen over de laatste jaren, om recht te doen aan het procesmatige karakter van (de ontwikkeling van) criminaliteit.

Een voordeel van een dergelijke benaderingswijze is dat men maximaal recht doet aan de complexiteit en specificiteit die -tot verdriet van vele onderzoekers- kenmerkend is voor zoveel aspecten van het dagelijks leven.

Een nadeel is echter dat met de toename van het aantal factoren dat men in de analyse betreft, de mogelijkheid om uitspraken met algemene geldigheid recht evenredig afneemt.

Een bijkomend probleem t.a.v. het onderwerp van dit onderzoek is, dat er tot nu toe eigenlijk geen overkoepelende theorie is die de uiteenlopende invalshoeken op of deeltheorieën over criminaliteit en gebouwde omgeving integreert.

De onderzoekers hebben ook niet de pretentie wel een dergelijke algemene theorie te kunnen formuleren.

Het gevolg van deze situatie is, dat wij -en met ons de meeste andere onderzoekers op dit terrein- blijven steken in een opsomming van bevindingen die allen vanuit een iets andere invalshoek enig licht werpen op het onderzoeksobject.

Onduidelijk blijft echter hoe we ons de onderlinge verhouding van de diverse invalshoeken moeten voorstellen.

Toch hoeven we niet met lege handen te blijven zitten. Als we ons even heen zetten over de vele nuanceringen die elke theorie over de relatie tussen één of meer gebouwde omgevingsfactoren en criminaliteit behoeft (deze zijn in de hoofdstukken 5 t/m 7 aan de orde geweest), dan kan men over de onderlinge verhouding van onze drie hoofdfactoren (toegankelijkheid, sociale controle en technopreventie) nu toch wel iets meer zeggen.

Daartoe is het nuttig om even terug te gaan naar het eerste uitgangspunt van ons theoretisch model, dat wil zeggen naar het schema op de volgende bladzijde.

HIER HET DADER - MOTIEF - DREMPEL - MOGELIJKHEID SCHEMA

We hebben ons in dit onderzoek in principe beperkt tot de twee laatstgenoemde begrippen: drempel en mogelijkheid. Deze werden verder uitgewerkt in drie preventiestrategieën.

De eerste drie begrippen werden -zoveel mogelijk -onder controle gehouden met behulp van paarsgewijze vergelijking van complexen en de matching op bewonerskenmerken.

De aanwezigheid van potentiële daders -opgevat als het percentage jongeren- was echter alleen te controleren voor daders in het complex zelf.

In die cases waar de daders (deels) extern waren kwam overduidelijk naar voren dat het type en de omvang van deze groep potentiële daders van grote invloed was op de aard en omvang van bepaalde delicten (met name vandalisme en kleine inbraken in bergingen).

Daarmee belanden we op de toegankelijkheid van de complexen in haar geheel (macro-niveau) en die van delen van het complex (meso/micro-niveau).

Of het complex als geheel (dat wil zeggen de straat, het terrein waarop de flats staan en dergelijke) betreden werd door externe potentiële daders (jongeren) hing samen met twee factoren, namelijk:

1. waar bevinden zich formele en informele verzamelplekken voor jongeren;
2. welke routes worden door jongeren gebruikt op weg van huis naar verzamelplekken, stadscentrum, scholen etc.

Daarbij bleek duidelijk dat de aanwezigheid van verzamelplekken noch de afstand tussen het wooncomplex en deze verzamelplekken op zich veel zeiden.

Pas als men de routes van jongeren in de beschouwing betrok werd het begrijpelijk waarom vernielingen zich juist op bepaalde plaatsen concentreren.

Het type en de omvang van de groep potentiële daders is vervolgens bepalend voor de eisen die aan de factoren "drempel" en "mogelijkheid" worden gesteld.

Het begrip "drempel" is door ons vertaald in sociale controle. Sociale controle is vervolgens op een nogal onorthodoxe wijze ingevuld: we hebben ons volledig geconcentreerd op de fysieke randvoorwaarden voor sociale controle.

Met andere woorden: gegeven de planologische en bouwkundige kenmerken van het complex, welke (on)mogelijkheden hebben bewoners dan om:

- vreemdelingen (niet-betrokkenen) te onderscheiden van medebewoners en andere wel-betrokkenen?
- eventuele daders waar te nemen (m.n. te zien) tijdens het plegen van het delict?

Met de vraag of bewoners deze mogelijkheden optimaal benutten (dat wil zeggen: opletten-waarnemen-interpreteren-reageren) hebben we ons hoegenaamd niet beziggehouden.

We hebben ons geconcentreerd op die aspecten van de fysieke randvoorwaarden van sociale controle die ook voor de dader waarneembaar zijn en waaruit hij (mogelijk) af kan leiden welke risico's hij loopt als hij ter plekke een delict pleegt.

Uit het onderzoek bleek dat de aard, omvang en ruimtelijke spreiding van de delicten vandalisme en inbraak (en met name het meest planmatige delict: (semi-)professionele inbraak in woningen) zeer goed terug te voeren waren op deze fysieke randvoorwaarden voor sociale controle.

Voor preventoren is dit een zeer gelukkig resultaat. Het betekent dat men sociale controle niet persé op een sociale manier hoeft te beïnvloeden. Men kan door het effectueren van puur fysieke maatregelen die de controleerbaarheid van de ruimte verhogen het effect van verhoogde sociale controle bereiken.

Een tweede punt dat eigenlijk vrij logisch is, maar dat vaak over het hoofd wordt gezien, is dat het ter plekke "vereiste" niveau van sociale controle geen constante is.

In een omgeving met een groot aantal potentiële daders (bijvoorbeeld jongerenroutes door het complex), die bovendien in fysiek opzicht moeilijk controleerbaar is, zijn de eisen die aan de bewoners worden gesteld wat betreft het "uitoefenen" van sociale controle vele malen hoger dan in een omgeving die deze negatieve kenmerken niet of in mindere mate heeft.

Als men geen rekening houdt met deze factoren, kan men te snel en onterecht tot de conclusie komen dat er sprake is van "te weinig sociale controle". De zwarte piet wordt in zo'n geval ten onrechte toegespeeld aan de bewoners.

Een bijkomend voordeel van het definiëren van het begrip sociale controle in termen van fysieke randvoorwaarden is, dat men ontsnapt aan tautologische redeneringen (rondredeneringen).

In de gesprekken met betrokkenen bleek meerdere malen dat men impliciet als volgt redeneert: er is daar en daar veel vandalisme/inbraak, dus er is weinig sociale controle. Vervolgens wordt de omvang van de criminaliteitsproblemen weer verklaard met behulp van het veronderstelde "gebrek aan sociale controle".

Hier wordt dus eigenlijk niets verklaard. Concrete aanknopingspunten voor verbetering van de situatie biedt deze redenering evenmin (hooguit iets vaags als "mentaliteitsverandering onder bewoners").

Ons inziens levert onze invalshoek, waarbij de omvang en ruimtelijke spreiding van criminaliteit wordt teruggekoppeld naar:

- type en hoeveelheid van potentiële daders in een gebouwde omgeving;
 - de fysieke randvoorwaarden voor sociale controle;
- zowel meer mogelijkheden tot verklaring als meer aangrijpingspunten voor verbetering van de situatie.

Rest ons tenslotte de laatste factor: "mogelijkheid", die door ons is ingevuld als de toegankelijkheid van het complex zelf (afstand tot de openbare weg, fysieke en symbolische barrières) en stevigheid op microniveau (materiaalgebruik en technopreventie inbraak).

Ook ten aanzien van de factor mogelijkheid geldt dat de eisen die aan deze factor worden gesteld bepaald worden door de hogere orde factoren "aanwezigheid potentiële daders" en "sociale controle".

Als de hogere orde factoren negatief uitvallen (veel potentiële daders en geringe controle-mogelijkheden) dan wordt de aanwezigheid en kwaliteit van barrières en technopreventieve voorzieningen een belangrijk punt.

Vallen de hogere orde factoren positief uit dan zijn barrières en technopreventie niet of nauwelijks van belang.

Ook al zijn deze barrières aanwezig en van goede kwaliteit, zij vormen niet de juiste verklaring voor het feit dat criminaliteit ter plekke niet of weinig voorkomt.

Een algemene les die we hieruit kunnen leren is, dat bij onderzoek en bij het overwegen van criminaliteitspreventieve maatregelen een aantal zaken in een specifieke volgorde bekeken moeten worden, namelijk:

1. Over welke delicten hebben we het?
2. Over welk type (potentiële) daders hebben we het?
3. Hoe zit het met de aanwezigheid van deze groep(en) in en rond het complex: wonen zij er, passeren zij het complex?
4. Hoe zit het met de fysieke mogelijkheden voor bewoners om:
 - (a) vreemdelingen te herkennen?
 - (b) het plegen van delicten waar te nemen?
5. Hoe zit het in het gebouw zelf met fysieke barrières tussen het "startpunt" van de dader en zijn einddoel?
Het antwoord op deze vraag is mede afhankelijk van de vraag naar type en herkomst dader: intern of extern?
6. Hoe zit het met de stevigheid van het te vernielen/te kraken object?

In bovenstaand rijtje punten kan men vanaf punt 3 (aanwezigheid potentiële daders) ingrepen plegen.

Ingrepen die op punt 3 betrekking hebben zijn ondermeer:

- . het wijzigen van het woningtoewijzingssysteem (interne daders),
- . het veranderen van het stratenplan en/of ingrepen in de localisering van daderaantrekkende voorzieningen (externe daders).

Ingrepen bij punt 4 (lager niveau) kunnen bijvoorbeeld bestaan uit:

- . het compartimenteren van grotere gebouwen: bijvoorbeeld meer entree's maken, lange galerijen halverwege onderbreken, etc.
- . het compartimenteren van boxgangen,
- . het verhogen van de overzichtelijkheid van (semi-)openbare ruimtes,
- . het alsnog realiseren van zicht uit woningen op semi-openbare ruimtes, etc.

Ingrepen bij punt 5 (nog lager niveau) kunnen zijn:

- . het afsluiten van centrale entree', boxgangen, galerij's en dergelijke,
- . het gebouw-inwaarts verplaatsen van objecten als brievenbussen, bellenborden e.d.,
- . het onderbreken van brandgangen en andere vluchtroutes, etc.

Onder punt 6 hoort ondermeer thuis:

- . het aanbrengen van betere technopreventieve voorzieningen aan woningen en bergingen (hang- en sluitwerk),
- . het aanwenden van vandalismebestendige materialen en objecten (verlichting, brievenbussen etc.).

Het is het over het algemeen aan te raden te trachten om preventieve ingrepen op een zo hoog mogelijk niveau te richten. Kan het hoogst mogelijke niveau niet beïnvloed worden, dan zal 'afgezaakt' moeten worden naar het daaronder liggende niveau.

Als men de situatie correct heeft geanalyseerd, dan zal een ingreep op een zo hoog mogelijk niveau er voor zorgen dat men zich over eventuele gebreken van het complex op lagere niveau's niet zo druk hoeft te maken.

DCB/VROM
van Alkemadeaan 85, 2597 AC 's-Gravenhage
tel.: 070 - 26 42 01, tst. 3036/2251
telex: 34429